

М43952

~~К5817~~

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

41

ЛІМ

1934

Ціна 1 грб. 50 коп.

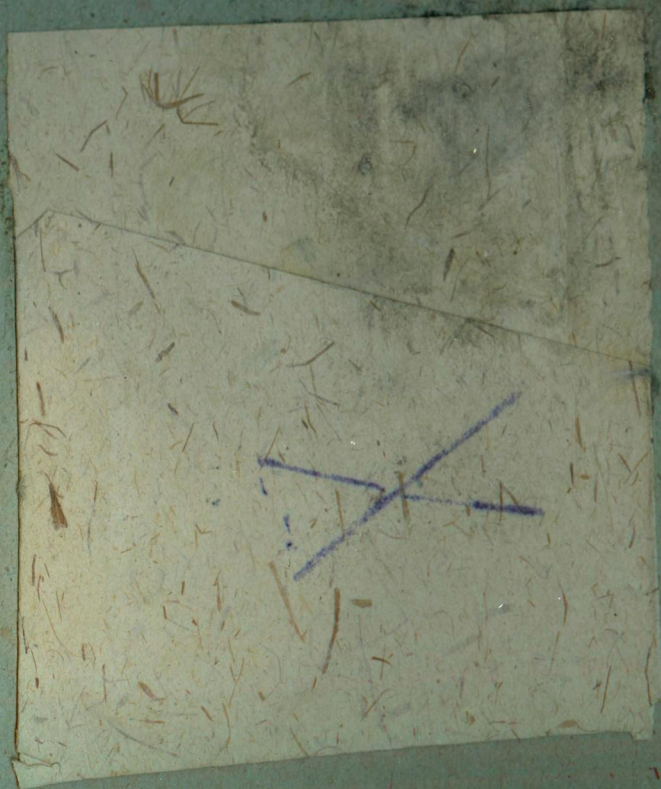
ХАРКІВ

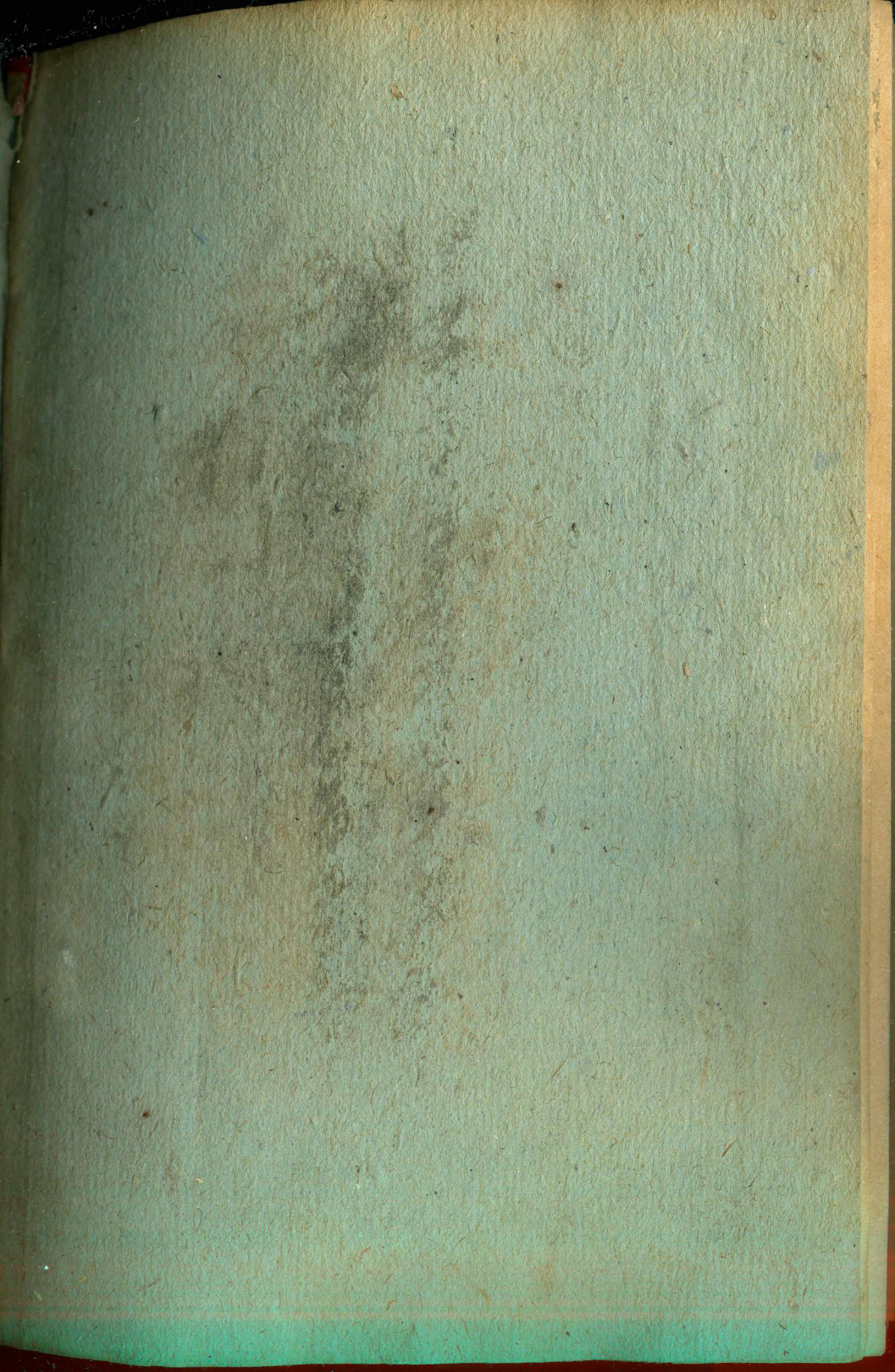
V.N. Karazin Kharkiv National University

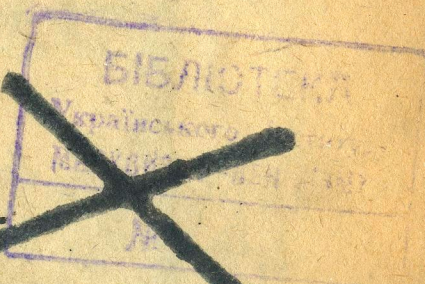
00721504

5

K5817

ЛІМ

0

15851

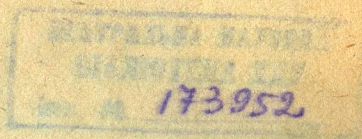
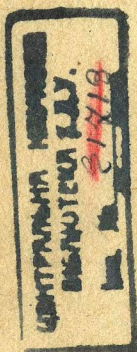
Бібліографічний опис цього видання
мвщено в „Літописі Українського Дру-
ку“, „Картковому Репертуарі“ та інших
показчиках Української Книжкової
Палати.

Техкер С. Білокінь. Здано в роботу 7-III
1934 р. Підписано до друку 22 IV-34 р. Папір
арк 62 х 94—48 кг., 6 пап. арк., 1 пап. арк.
92.612 літ. Уповн. Головліта 822. Зам. 451.
Тир. 2.700.12 друк. арк.

Друкарня ім. Фрунзе. Харків.
Донець-Вахаржевська, 6

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ, КРИТИЧНИЙ
І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

4

1934

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

59

ЗМІСТ

Стор.

Ст. Крижанівський. „Жемчуг“. Поезія	5
Микола Ковальчук. Останній з „Високих кленів“. Новела	6
Юхим Ружанський. Ленін у тундрі. Поезія	12
Юхим Ружанський. Перша пісня про апатити	15
Юрій Шовкопляс. Інженери. Роман (продовження)	17
Вол. Зорин. Юркова „кривда“. Новела	50
Теодор Кравченко. Ліричний ескіз Поезія	56
Теодор Кравченко. Весна у колгоспі. Поезія	57
Дм. Гордієнко. Бур'яни. Оповідання	58
Петр Аджаров. Сигнал дано. Новела. З болг. перекл. Віктор П-кий	76
А. Фертюк. Штурвальна. Поезія	80
Віт. Чигирин. Сонце. П'єса	81
Джон Дос Пассос. 1919. Роман (продовження) з англ. пер. В. Мисик	126
 Письменники про себе:	
Володимир Кузьміч. Право на високе звання	147
Хаїм Гільдін. Труднощі росту	153
І. Кулик. З чим ми йдемо до з'їздів	157
В. Карий. Героїчні дні. Критичні нотатки про „Дні наступу“	
Я. Башмака	180
 Література, наука, мистецтво	 184

„ЖЕМЧУГ“

Ти мене кусав і бив ногами,
 Граючись по снігу волочив.
 Я ж тебе вславлятиму віршами,
 Що я склав, днювальним стоячи.
 Коло тем—життя, кохання, смерті,
 Змінює дихання молоде...
 В армію ідуть служить поети
 Значить і поезія іде.
 „Жемчуг!“ До поезії — хвилина,
 Та мій друг, мій найвірніший друг
 Запах літа й степу йде від сіна
 В час зимових, лютих завірюх...
 Тричі чищу, тричі напуваю,
 Відра золотом овса дзвенять.
 Ось чому я пісню починаю
 Про артилерійського коня.
 На, кусочок цукру і не балуй.
 Світ є наш і де б ми не були,—
 Ми ростемо вгору не помалу,
 Як творці й господарі землі.
 Все гаразд. Я син свого народу
 Чищу „Жемчуга“ і слів несу снагу,
 Гартом більшовицького запалу
 Сам я теж гартуюсь на бігу.
 Йде нова весна, поети-друзі...
 Я ще не стрічав весну таку—
 Віддамо їй слово по заслугі,
 Їй, зустрінутій у кіннім артполку.
 Ластівки летять. Брунькують клени
 Косий дощ спада на зелень...
 І поезія виходить в свій зелений
 І сіда зо мною — на коня.

Лютий-березень, 1934

ОСТАННІЙ З «ВИСОКИХ КЛЕНІВ»

Рано прийшла весна, ранки її схожі на прозорий вересень. Парке леління пливе над степом, а в ярках димлять білі клаптики снігу, мов кинуті недокурки.

Роман Гержа вийшов на степ ранком, спокійна велич степу вразила його, та так, що він навіть очі заплющив. Стояв, слухаючи незміряну тишу, ось готову бризнути жайворонячим гомоном, пожадливо вдихав чорноземні запахи, а коли відкрив очі — похитнувся: так неймовірно ряснів ранок. Зелені й брунатні кола попливли в очах, він аж вилаявся міцно: ну й весна! І пішов далі, з насолодою занурюючи ноги в димну землю, високо кидав ногами, нарочито щоб далеко розліталися соковиті й глейкі шматки грязюки. Йому навіть захотілося заспівати пісні, та слів він ніяк не міг пригадати, все перезабув. Згадав тільки свою молодість — от тоді він знав багато пісень. У них був веселий парубоцький гурт, та всі голосисті, аж на хуторах чули їхніх пісень. Або витівки: хіба хто міг вигадати щось подібне? Але молодість його минула давно.

Та й гурту в нього давно немає. Нараз, як тільки подумав про це, напливла на нього тиха задумливість, він широко глянув округ і ще гостріше відчув свою самотність. Ніби сонце помрякло, хмарна тінь якась пройшла над землею. Гірка образа жужмом підступила до горла — от, він навіть пісень забув. З ким же ти їх будеш співати? Заклавши руки назад, під слід кожуха, він ішов понад озиминою і вже думки його сплелися в химерні, заплутані пасма, так що й добрати щось було важко. Тільки-но він спинявся на якійсь ясній та привабливій і починав витягати її — як за нею тяглися інші, і вона обривалася, куца й недоречна. Далі йти забракло охоти, Роман повернув назад. Та коли пройшов півдороги, згадав, що треба б сходити до Остапа Горбулі, поговорити про рами до вікон. Потрібні були йому нові рами. Він звернув з дороги, пішов навпростець, на Ракове, і ноги його грузько липли до забі.

Сонце підводилося вище, він трохи упрів під кожухом. Одсунув потертий комір далі на спину, розхрістав сорочку

і подумав, що життя, безперечно, варте уваги... Вільготний вітер віяв у груди, запахи землі були хтиві й важкі. На масних брилах зябі поважно блукали граки, вишукуючи хробаків. „Вже і сіяти пора“ — подумав Роман. І пожалкував, що не навідався все ж до свого поля. А тоді прикинув, що його поле в балці, там мабуть ще мокро, сіяти доведеться пізніше, поспішати нема чого.

Був Роман ставний і дужий. Рукава кожуха одривалися, видно, кількарраз, бо багатьох кольорів нитки нашито було на них. І ступав він важко, поважно, широко розмахував руками на ході ніби кепкуючи з усіх перешкод на своєму шляху. Носив він білу, домотканого полотна, сорочку, вишиті заполоччю, широкі штани з просторою матнею, старовинного крою одяг, що його вже ніхто не носив у Високих Кленах. Любив він усе міцне, просторе, зроблене на багато років. Через те не могли кравці догодити йому і все він робив для вжитку власноруч.

Сонце вже підбилося на полудень, коли прийшов він у Ракове. Тіхо було на селі, навіть пси поховалися десь. Він пройшов через греблю, ставок налятий був по самі вії. — І раків то в ньому давно немає, а село звуть Раковим, — усміхнувся Роман. Н заперечна весна буяла скрізь: жаба виткнулася з води, він цикнув на неї, махнув рукою, та жаба тільки смішно повела очима. Пухкими бруньками важніло гілля верб, над ними билися кібці у хтивих зойках. Навіть думки якісь соромицькі напливли на Романа, адже й червоні кузявки вилізли на сонце й справляли свою тваринячу любов.

Роман обійшов ставок, подався вгору, на край села. Тільки одне дівча й зустрілося йому по дорозі: підіткнувши високо спідничину, воно босоніж бігло кудись несамовито. „Застудишся“ — гукнув їй Роман. Дівчина спинилась, широко одчинила рота, подивилась на нього недотямливо та й знову майнула. „Немає присмотру“ — нарікнув Роман. І подумав, що Хведько теж, мабуть, скористався з його відсутності і поліз драти гробців. — Прийду додому, одлупцюю... — Любив Роман, щоб порядок був у домі, любив бачити слухняність.

Остап Горбула, плюгавий дядько, працював на дворі, біля комори, що правила йому за майстерню. Він стругав дошку — проворний шершебок у його руках хижо кидався на почорнілу коростявість дерева, здирав її, жолобчастими близнами біліла дошка. Роман сів на колоду, мняв у руках хрусткі стружки.

— Сама що є тонша стружка йде спід фуганка, — повчав Остап. І він справді взяв фуганок; шаркаючи, він плив на поверхні дошки, мов хвилі під хвилерізом пінілися стружки. Незвичайні запахи точили вони під сонцем. Здавалося, дошка аж світить навпроти сонця, було помітно кожну смолясту жилку. Остап Горбула працював захоплено.

— От вирішив наш колгосп пасіку заводити, — похвалився він і змахнув стружку з варстата.

Роман підвів голову й згадав, що не був він у Остапа давно, ще з осені. А тепер вразила його заклопотаність Остапова.

— То що ж, колгосп тобі замовив вулики, чи як? — спитав Роман.

— Не замовив, а можна сказати, завдання дав, — кинув Остап і голосом він був — хвалько. — Скажу тобі, Романе Петровичу, що вулики я зроблю — будьте певні!

— Бджолам їсти треба, — похмуро зауважив Роман. — А у вас трутні все з'їдять.

Він хотів сказати зрозуміліше, та обмежився натяком. Що ти будеш розумувати з тим Остапом, коли й задається він не знати з чого? А все ж образа найшла на нього — от, навіть Горбуля не витримав. Він не хотів навіть допитуватися, як то живе тепер Остап — ще більше почне той хвалитися й пишатися з свого вчинку. Така вже звичка була в Остапа: глузувати, що не так роблять, як він. Не від злосливості це було, а швидше — від того, що був у Остапа талан веселитися й сміятися з людських вад. Був він у пошані серед односельян, хоч та пошана похитнулася, коли не схотів Остап іти до колгоспу. Тоді сприятелював з ним Роман Гержа, більш не було округ сам-собі хазяїв. А це давно не бачився з ним Роман, зима минула в заробітчанстві на кар'єрах і прийшов він з розлуки до Остапа розвіяти свою самотність, що нараз владно опанувала його. Та й нові рами потрібні були йому.

А тепер злякався Роман, що залишився він сам, що останній приятель одійшов від нього, та зрозумів це по своєму: потрібен хистові Остаповому розмах, перед багатьма і може тільки квітнути його талантвितівника і запівала. І ще подумав, що хотів він сьогодні заспівати пісні та слів забув — але знає їх Остап. Важко пісні підноситись на-одиноці, як дереву самотніти на полі; куце й хиле гілля його! І зовсім образа здолала Романа, не стерпів він і пішов від Горбулі, так і не сказавши нічого про рами.

Він багато сьогодні ходив, день уже був наприкінці, скісне проміння сонця пробивалося крізь верби, коли він знов переходив греблю. Йому захотілося їсти, додому було ще далеко і ввечі йому впали широко розчинені двері пивнушки. Але пиво йому не сподобалося: не напій, а казна що, та й попоїсти не було в пивнушці нічого. Поклав дійти додому, нудьга зовсім здолала його. Він зайшов до кооперації, купив пляшку горілки, поклав до кишені й широко покрокував по дорозі.

От він знову вийшов на степ — степ лежав неосяжний і мовчазний, смерки, пофарбовані у якийсь чудний колір, ішли від західсонця. За день земля стужавіла, грязюка не

липла до ніг, йти було легко, так легко, ніби в'н плив над землею. Рілля почорніла, проміння сонця падали й гасли на її вологості й все було сповнено тої вечерової задумливості, що вражає й заспокоює. Але з голови не йшов Остап Горбуля.

Роман почав пригадувати, здивований спинявся інколи — як незмисленно проходило його життя. І які зміни разючі, хоч як він намагався їх не помічати. Усе пішло шкереберть, а він, мов той вуглий човен, одірваний від берега — і дощ його полоще, і блискавиці цілять у нього, і вітер жене хвилю... Годі врятуватись! Нічого на видно і нікого немає навкруги.

Що зрештою він мав від життя? Оту химерну волю, сам собі хазяїн? Як багато про це говорено — але хіба не доведеться йому так само копирсатися у землі, збирати лихі врожаї, та й потому? І волі то ніякої немає, одна видимість. Може навіть ще тяжче працювати, хіба це хто бачить? Ніхто цього не бачить, ніхто, ніхто.

Він вражений спиняється. Як довго він не хотів признаватись навіть перед самим собою. Він ховав у собі все те, що давно порушило в ньому всі уявлення, давню мудрість батьків, поцінювання та навіть найглибші почуття: вони спиралися на усталений побут села, в якому він був нічим невизначною одиницею, всі вони були однакові. Власне, все життя їхне було повторенням одноманітних явищ. Пристрасті й бажання, заздрість і любов були подібні в кожного, як хати, як подвір'я, як їхня праця, важка й невдячна. Роман Гержа бачив, як змінювалося все, що інколи здавалося непорушним — варто було тільки знищити межі, порушити право власності, що ярмом висіло на кожному і робило життя таким, яким хотіло робити. І як змінилося все! Він пожадливо спостерігав усі ті разючі зміни, інколи з подивом, інколи з острахом — але тікав від них. Він хитрував, Роман Гержа, все хитрував. Любив він усталене, міцне, йому важко було догодити. То ж і життя він волів вибудувати сам, на свій смак, як будував своє подвір'я, хату, сім'ю.

Все це було дурницею. Спокій його було втрачено: куди б він не йшов, то подибував на разючі зміни. Все жило й працювало інакше, ніж колись, навіть пристрасті й бажання не були подібні до колишніх; тільки він один у Високих Кленах стояв осторонь; та от ще Остап Горбуля. Вони уникали між собою розмов про навколишнє життя, збиралися, щоб по приятельському випити пляшку, або поплескати про жінок, або розказати про новини у своїй хаті. Ніби нічого навколо й не сталося. Так розмовляли поміж собою їхні батьки, та й діди, певно. Вони ховали один від одного свої тривоги і сумніви, удавали самостійних та невблаганних дядків, що їм навколишнє зовсім байдуже й не цікаве. Та кожен складав собі звіт, що все це наївні хитрощі, вони тільки тішать один

одного, від життя не втечеш. Ось воно, це життя, окреслюється перед ними своєю величною правдою, прекрасною працею, заради яких тільки й варто жити.

Як довго Роман Гержа не хотів признаватися в цьому! А це його зовсім здолали сумніви, він уже переконався, що нічого з його химерних намірів не буде. Він зранку зібрався до Остапа, щоб розказати йому все, атож, того він тільки і йшов, ніяких рам до вікон йому не потрібно, то він знову дурих себе. Аж Остап (Роман навіть засміявся) — був хитріший за нього. Старий хитрун, і вигляду не подає, ніби й не зробив нічого.

— Ич ти... Поки ходив по заробітках, то Гержа до колгоспу подався, — говорить Роман уголос сам до себе. — Зостався ти один на всю округу! І що в тебе є?

Він почав перелічувати усе своє майно, та в пам'яті спливали дрібниці, такі от, як салотівка. Він махав рукою, ніби від набридливої комашні, намагався перелічити найкраще — попишатися собою, закладав заскоружлі пальці — кінь, хата, плуг... Та знову речі напливали юрбою і він не міг одсахнутися від них, вони ставали в уяві, чіткі своєю окресленістю: почорніла салотівка, що стоїть на сволоку, давно невживана, образ скривленого христа у кутку, всяка непотріб у хаті. І що привабливого в цих речах? Вони всі старовинні й звітшталі, як він сам, еге ж.

Все життя пішло на те, щоб придбати ці речі, земля годувала його — але як багато, як неможливо багато забрала вона в нього. От він сам, а вона лежить перед ним, велична й пожадлива, дужа земля, перед якою він порошок. Все життя — то боротьба з землею, нерівна боротьба, в якій він одиниця. Тільки й того, що тішить себе перемогами, хоч мізерні вони й химерні насправді. Дурний! — говорить він. — Дурний, — повторює з незвичайною силою.

А от завтра колгосп виїде сіяти і земля скориться їм, бо їх багато, та й дужі вони.

І він одверто зізнався собі, що в колгосп йому теж давно пора. Атож...

Знову йому хочеться заспівати пісні, щоб вона була зворушлива, як вітер у лісі. Але слів він ніяк не пригадає, тільки заводить високо й весело: — гей-ге-е-ей...

Небо в сутінках опустилося нижче, давить своєю мгою. Йому стало шкода самого себе, що так давно дурих себе. Останній промінь сонця тремтить на чіткому обрії, як немичний полумінчик, от-от згасне. Роман згадав про пляшку, витяг її з кишені, подержав простовіч — рідина схопилася блідим полум'ям, прозорим і ніжним, крізь неї він бачив, як згас останній промінь сонця. Тоді перекинув пляшку, ки-нувши прикро назад голову, ковтав палючу рідину, і така

була тиша в степу, що далеко лунало булькання, мов перепел десь у високосях.

А пляшку закинув далеко в небо: десь гулко ляпнувши об землю, впала вона, та де саме — не було видно; густі смерки впали на землю. Певно було пізно, він почав квапитись, прискорювати ходу.

Зовсім пізно він приходить у своє село, воно вже спить. Тільки в школі й світиться щось — він іде на вогонь, знаданий бажанням знайти когось, трошки хмільний. Зачепився у хвіртці та старався твердо перейти двір, бо стояли на ганку школи парубки, а Роман не хотів показатися п'яним. Невідомо чого йшов він сюди. У школі було повно, ніде було й сісти, люд стояв попід стіною, аж до самих дверей. Роман тільки позирнув у середину й не пішов далі, бо побачив зразу ж біля дверей Хведька, свого семилітка.

Та розгніватися й вдарити свого сина він не зміг. Незнана втома опанувала його. Він тільки торкнув Федька за плече, той повернувся злякано і, вздрівши батька, втягнув голову в плечі. Захлипав і підтюпцем побіг за Романом. Роман мовчав, а тоді схопив сина на руки, притис до себе. Хлопець зайшовся плачем, — я більше не буду, не буду, — белькотів захилинаючись.

— Чого це ти, дурню, злякався? — ласкаво спитав Роман. — Цить дурненький, бо поб'ю.

Він міцно притис хлопця до грудей, той припишк, відчувши батькову ласку, ніяковів кілька хвилин, а тоді посмілювався і, ще схлипуючи, сказав:

— Завтра колгосп у поле виходитиме... На зборах казали... І Юрко на гармошці гратиме.

— Ач, і з гармошкою? — перепитав Роман.

— Ага, з гармошкою. І на зборах був дядько з міста, так він привіз такий прапор, і колгосп виїде з ним. І трактори ранком приїдуть до колгоспу...

— Ну, то й ми підемо з ними, напевне, підемо, — у лад синові, говорить Роман.

А той уже захоплено розповідав про те, що буде, про всілякі дивні видовиська. Романові було легко і він вторив синові. Коли прийшов додому — вложив сина спати, пообіцяв розбудити рано, а сам пішов на подвір'я, порався до світанку, ладнаючи плуг, готуючи віз, щоб ранком вийти на поле та й приєднатися до колгоспу.

ЛЕНІН У ТУНДРІ

У поморську Колу, де стогнали
Лопарі під тиском білих зграй,
Інтервенги крейсери погнали
Грабувати наш північний край.

Від Поною аж до Теріберки,
Аж до Мурманська — в снігах мерці,
То прийшли у Колу офіцерики—
Армії англійської морці;

То прийшли у Колу капітани,
І конав під нагаєм лопар;
А не витримає, а повстане,—
Постріл капітанів і—пропав...

Тай раніше жив лопар погано,
У неволі жив лопар равіш,
Бо хазяйський „тихий“, „бездоганний“
Лопаря оточував грабіж.

Спокон-віку сплачував данину:
Руським шведам—рибою найбільш,
А норвежцям—хутром...

І гинув,
І терпів лопар, зігнувши спину.
Ой, терпів лопар нестерпний біль!..

... І задумався один лопар, задумавсь:

— Як жеж так!

Ні від кого лопарям нема заступи!

Невже ж правди та нема на землі?..—

Кинув він господарство своє,

Правду по землі пішов шукати.

Та якось почув він, що у світі

Є лише одна така людина,

У якій знайти ту правду можна,

І зовуть людину тую Ленін.
От пішов він Леніна шукати..
Йде він раз болотами і баче:
Кувакса¹ стоїть, а коло неї
Людина юшку варить.
— Куди, — каже, — товаришу, путь твоя лежить?—
— Та ось, — відповів лопар, — Леніна шукаю.
Кажуть, тільки в нього можна
Знайти правду в світі...—
А той і каже:
— Ні, невірно.
Бо не тільки в мене
Знайти можна правду.
Нас багато-пребагато!
А тепер ще й ти із нами будеш.—
Зрадів лопар, що знайшов Леніна.
Розмовів йому всю правду
Про життя лопарське...²

З того часу
Не сіда за чокки³
Сонце в тундрі, де сніги та мох..
З того часу
Почалися роки
Ленінських
великих
перемог.

В тундру,
У незайману віками,
Люди йшли по Леніна путях,
Йшли на бій з природою
(і камінь
Під міцними кришився руками),
І кресали з каменю життя.

З того часу
(Ленінська тіетта⁴
Розквітає в куваксах давно)
В тундрі: вчитель,
лікар
і газета,

¹ Кувакса—палатка, житло лопарів.

² Ця улюблена саамська легенда про Леніна подана тут,—не тільки своїм змістом, але й взагалі,— майже без будь-яких змін (Автор).

³ Чокки—шпилі гір (лоп.).

⁴ Тіетта—мудрість, наука (лоп.).

Лазні,
Технікуми
Та кіно..

І тепер у лопаря — сільрада.
В серці — радість,
І запал — в очах:
В тундрі — Ленін
І лопарська правда,
Й Вічне Сонце —
Лампа Ілліча!

ПЕРША ПІСНЯ ПРО АПАТИТИ

Запиши, історик,
Запиши:
Гір
Блискучий торок
Й ні душі!..

Тільки
За горами
(знов кряжі)
Олень з лопарями
мирно жив.

В лопаря ж
Нічого
Не було,
Крім:
хвороба.
бог
І забобон;

Крім, як:
Гори голі,
Лід
І сніг,
Холод,
Голод, —
Олень
Пада з ніг!...

Пада олень, —
Пада і лопар...
А гора мовчить—
Німа й тупа—

І не гріє
Лопаря гора,
Не годує

Лопаря гора,
Тільки вкриє
Снігова гора,
Й замордує
Лопаря гора...

Запиши, історик,
Запиши:
Гір
Блискучий торок
Й ні душі!..

За полярним
Колом, —
Дика Лоп,
Де людей
Ніколи
не було,—

У хібінських горах
Гомінкі
Загрімилі скорі
Молотки;

То прийшли
Крізь темряву віків
Мов граніт міцні
Більшовики.

Амоналом
Рвали
Дику Лоп.
І немало
Повмирало,
Щоб

Їхні друзі
Не спивали крок,
Щоб
 (в потузі:
Серце, нерви, кров)

Подолав
Всепереможний
Крок:
Явр-Яур,¹
Тундр-Тунтр,²
Чок...³

І настала
Радісна
Пора,
Полетіло
 з тундри
 в Ленінград,

У Москву,
 по всій країні Рад:
Апатиту
„знайдена...
гора...“
і тепер працюють на горі:
І карели,
 й фіни,
 й лопарі.

Бо: і гріє
Лопаря гора,
І годує
Лопаря гора...

Бо скорили гору
Навіки,
Мов граніт міцні
Більшовики.

¹ Озёра (лоп.);

² Кряжі гір (лоп);

³ Шпилі гір (лоп.).

ІНЖЕНЕРИ

РОМАН

Продовження¹

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

З серцем рвонувши двері контори, Каринський мало не налетів на Васюту, відповідального секретаря заводського парт колективу. Той, як видно, зібрався піти на завод. Кивнувши йому, бо не бачив його ще сьогодні, Каринський хотів був пройти далі—не до Васюти йому зараз—але той зупинив його, міцно схопивши за рукав, і сказав:

— Стій! Куди розлетівся?

Каринський різко звільнив рукав, але зупинився. Справді, хай і Васюті стане відомо про це. Він кивнув на сходи, що вели на другий поверх:

— Ходім до мене — узнаєш.

І, переступаючи за раз через дві сходинки, подався до свого кабінету.

Васюта, знизивши плечима, поспішив за ним.

У кабінеті, рвучко роздягши пальто й не повісивши його, а кинувши на перший стілець, Каринський підійшов до телефона й швидко закрутив його ручку. А коли центральна відгукнулася, зажадав квартиру Русевича.

Звідти відповіли йому не відразу. І від Васюти не схова-лося, що це ще більше роздратувало Каринського: він заку-сив губу, щосекунди нервово крутив ручку телефона й хму-рився. Нарешті гостро заговорив (таки добившись, щоб Русе-вич підійшов до телефону). Але розмова була коротка, і він майже не зовсім прислухався до того, що йому відповідали.

— Валентин Модестович?.. Говорить Каринський... Я прошу вас негайно прийти на завод. До мене... Не за півгодини, а зараз же, негайно! Я чекаю на вас. Я — в себе.

А повісивши трубку, не сів, а почав крокувати взад і впе-ред по своєму невеличкому кабінеті, геть забувши, що крім

¹ Початок див. „Черв. Шлях“ №№ 1, 2-3 за ц. р.

нього є тут Васюта, якому він мало не наступає на ноги, що ходити тут ніде.

Зацікавлений і трохи занепокоєний, Васюта спитав:

— Що ж сталося?

Каринський незадоволено, наче той запитанням ще збільшив йому неприємність, буркнув:

— Ось Русевич прийде — узнаєш.

Васюта знав Каринського: якщо той упреться в щось, нічим не примусиш його зійти з місця. Отже розпитувати його зараз — недоцільно. Все ж таки промовив:

— Подумаєш, які страшні таємниці!

І сховався від директорових ніг за його столом. Там сів, приготувавшись терпляче чекати, поки прийде сюди Русевич і вияснить, що ж саме позбавило рівноваги звичайно спокійного Каринського.

Але сидіти й спостерігати, як гойдається перед очима довготелеса сутула, незграбна постать, натикається на стільці, — не дуже весело. Крім того, слід трохи розважити Каринського, а то він, телефонними своїми прикростями й так стурбувавши Русевича, тут, чого доброго, зовсім перелякає цього поважного, але дещо надміру нервового, вразливого інженера, — розважити якоюсь сторонньою темою, жартом або що...

— Зустрів я сьогодні нашого нового зава лабораторного, коли на завод він ішов, — підхопивши перше, що впало йому в голову, сказав він. — Молодця: не встиг приїхати, а вже робити вийшов. І не спізнився — з третім гудком на роботі був... Але яким піжоном він на завод з'явився! Ти бачив? Так на ньому все блищало, що мені аж ув очач зарябіло...

Каринський не відповів. І нічим не виявив, що чув ці слова.

Та Васюта був настирливий. Посміхнувшись, він мовив далі — зовсім голосно, примушувачи Каринського слухати себе:

— Цікаво було б познайомитися з ним, помацати, що сховано під тим шиконим одягом... Ти не пробував приглядітися до нього? Мо, й помітив уже що? Так скажи. Справді такий він учений, як про нього говорили?.. Чи ти язика свого проковтнув?

Каргат зараз у дестилляції, — відповів Каринський йому на перші слова. — Коли тобі так хочеться подивитися на нього, можеш прогулятися туди.

— Ну, прогуляти... — ліниво протяг Васюта. — Як на мене, то краще, подзвонив би ти до цеху, викликав би його сюди — приблизно тим же тоном, що й Русевича. А коли прийшов би він, ти б йому твердо, по більшовицькому сказав, що тут не Париж, не закордонна танцюлька, а завод. Радянський завод. Тут піжонів не люблять, бо їм галстуки й випрасувані штани працювати заважають. А я подивився б, як він це вислухає і що скаже... От і познайомлюся.

Сказав він це не серйозно, бо зовсім не надавав будь-якого значення одягові Каргата, — для того сказав, щоб Каринський посміхнувся, одірвався хоч на хвилину від того, що зараз його так непокоїло. Але той, не прислухаючись до інтонацій, узяв це за справжні думки Васюти. І вилаявся:

— Дурень!

— Хто дурень? — з невинним виглядом спитав Васюта.

— Ти.

— Я?.. Гм... Чому ж це?

— Сам знаєш.

Усе ж таки Каринському здалося, що цього пояснення не досить. Він зупинився серед кімнати й, повернувшись до Васюти, негайно зробивши своє лице серйозним, спитав:

— Чи знаєш ти про торішню дискусію, що її розпочав Каргат? На неї навіть широка преса відгукнулася.

— Ну, чув, — односкладово обізвався Васюта.

— Що ти думаєш про неї?

— А нічого не думаю, бо нічого толком про ту дискусію не знаю, — у тому ж несерйозному тоні сказав Васюта. — Рік тому, як тобі відомо, я в Горлівці був, на вугіллі робив. Про хімію й гадки не мав... А сь годні, побачивши, що за ферт з Каргата, починаю думати — вискочив він із своїм проектом, щоб легенько славу не абиякого вченого заробити. Не інакше...

Каринський не без злості глянув на нього й кинув:

— Сьогодні я тебе зовсім не впізнаю.

Васюта зідхнув і широко посміхнувся.

— Можливо, ти й маєш рацію. Бо не розумію я тебе сьогодні.

Каринський різко відмахнувся від нього й знову закрокував з кутка в кут.

Васюта зрозумів, що вжив не зовсім вірного тону: такими легковажними зауваженнями не розкачаєш Каринського на толкову розмову. І заговорив цілком серйозно:

— Слухай, директоре, ти повинен розуміти, що Каргат не абиyak цікавить мене. Я хочу мати уяву про нього: чи справді завод може дістати від нього щось цінне?.. А що про його одяг я сказав, так то так — не знав, що ти жартів зараз не розумієш. Одяг — не база для оцінки його розуму і ідеології... Втім, скажу одверто: ця риса мені в ньому не сподобалася. От і все.. покищо.

Кроки Каринського стали повільніші. Він заговорив без зайвих передмов:

— Каргат не змінив торішніх своїх поглядів. Мені здається, він рішив, що розмов і дискусій досить, бо ними нікого не переконаєш: треба бити опонентів промисловими фактами. І подався, як бачиш, на завод.

— Що він говорив тобі?

— Говорив він мало. Я не розпитував його: мене сьогодні інше цікавило... Розмови ще будуть — і незабаром. І ти візьмеш у них участь.

— Угу, — помовчавши, мовив Васюта. — Ну, а ти — що ти про нього думаєш?

— Думаю, — відразу відказав Каринський, — що завод дістав аж он яку потрібну йому людину. І тепер від нас самих залежить, щоб Каргат дав і нашому заводу й усій нашій хімпромисловості все, що він може дати.

Васюта пильно придивився до нього.

— Навіть так?.. А що ти знаєш про Каргата, що отак величаєш його?

Каринський навіть посміхнувся.

— Тільки те, що всім про нього відомо.

— Я вже сказав тобі: мені відомо лише те, що він автор якогось нездійсненого проекту. А це ніяк не говорить за нього. Нам потрібні люди, що вміють продуктивно робити, а не прожектери, які ширяють десь у позахмарних просторах. Нам потрібні...

— Ну, слухай, коли так...

Каринський підійшов до столу й сів проти Васюти. І вигляд йому був такий, з яким звичайно вперто відстоюють свої переконання.

Тільки цього й треба було Васюті.

— Минулої весни, — почав Каринський, — ще до того, як послали мене сюди, Каргат надрукував у журналі „Хімія вугілля“ статтю. У статті тій він доводив, що тепер, після подолання розрухи, після піднесення народного господарства, нашій хімпромисловості час уже заходитися й коло інших проблем, розв'язаних уже закордонними хім заводами. Час уже нам самим виробляти низку речовин, а між ними й так звані піридинові основи — найціннішу речовину, що без неї не може обійтися сучасна хімпромисловість і що її нам доводиться імпортувати... Каргат не тільки висував цю проблему — він показував шлях до її розв'язання. Він винайшов спосіб добувати піридинові основи з кам'яновугільної олії — спосіб, що його чужоземці тримають у таємниці.

Каринський на мить замовк, щоб придивитися до Васюти: як той реагує на його слова. Васюта слухав уважно, але лице йому було спокійне. Проте, коли Каринський затяг паузу, він поквавпив його:

— Ну?

— Ясна річ, — зараз же заговорив далі Каринський, — навколо статті розгорілася гаряча дискусія. Але Каргата підтримали тільки такі ж, як і він, учені — люди, безпосередньо з хімпромисловістю не зв'язані. Лише одна людина, більшменш обізнана з станом наших вугліхімічних заводів, висловила за його пропозицію. Це професор Орел, консультант

нашого об'єднання. Але Орел — Каргатів учитель. Ти ж розумієш... Усі практики-інженери, господарники тощо — виступали проти Каргата єдиним фронтом. Посилаючись на своє знання промов, що серед них перебуває наша хімпромисловість, на свій багаторічний досвід, вони доводили, що на сьогодні піридинині і взагалі все те, що він пропонує — річ неможлива. Каргат безпідставно спішить. Адже піридинові основи продукують заводи з високорозвиненою технікою. Куди ж, мовляв, нам з нашою відсталістю?... Щоправда, вони не заперечували, що способом, який запропонував Каргат, можна витягти з обох фракцій олії піридинові основи. І через те не відкидали його проєкта цілком. Вони говорили, приміром, так: наприкінці п'ятирічки, коли промисловість буде реконструйована, коли ми опануємо сучасну техніку, — чого ж, можна буде поговорити й про піридинині. А тепер — це голе прожектерство... Каргат довго не здавався. Виніс дискусію за межі спеціальних журналів. Та не допомогло й це. Радянська громадська думка не з ним, молодим ученим, що ніколи заводського повітря не нюхав, згодилася.

— Громадськість мала рацію, — зауважив Васюта. — На боці тих, хто виступив проти нього, — досвід і авторитет. А це важить...

— Правильно! — згодився з ним Каринський. — Цілком правильно. Рік тому, зовсім не обізнаний на хімії, я цілком приєднався до цих авторитетних супротивників Каргата... хоч і шкода мені було, що не в силі ми ще запровадити в життя його привабливої пропозиції... Але мене кинули на хімію. Вісім місяців пробув на заводі. Вивчив цей завод. Знаю всі технологічні процеси на ньому. Добре, чи погано, а знаю, що завод може дати, а чого не може... І от, недавно, ще раз перечитавши торішні виступи Каргата, я прийшов до висновку, що він таки мав рацію, що нашим авторитетам перш, ніж заперечувати йому, варт і слід було б перевірити його проєкт, поставивши хоч один дослід на заводі... і коли мені запропонували в об'єднанні разом з іншими кандидатурами й Каргата, я, ані на мить не задумавшись, зажадав саме його... — Каринський помовчав і зовсім тихо додав: — Я хочу, щоб наш завод перший дав країні піридин.

Він замовк і вступився поглядом в очі Васюті, навіть трохи нахилився до нього.

Васюта знав, що йому хочеться почути його відповідь, хочеться, щоб він, Васюта, теж захопився перспективами, які вже бачив сам.

Але Васюта, не обізнаний на хімічних тонкощах, бачив ті перспективи не зовсім виразно. А крім того — хай перспективи будуть найпривабливіші, але треба знати того, хто їх змальовує, хто кличе до них. Що саме примушує його кликати до цих перспектив інших?.. Мовчки сидів, замислено по-

тираючи собі долонею підборіддя, немов шелест неголеної шкіри допомагав йому думати, і дивився у вікно.

— Чого ж мовчиш? — нетерпляче спитав Каринський.

Можливо, Васюта на це відповів би, бо треба було щось сказати, щоб Каринський не дивився на нього так напружено.

Але в двері постукали. І коли Каринський одгукнувся, до кабінету ввійшов Русевич.

Увійшов і спинився на порозі. Він був блідий. З півхвилини дивився перед собою поглядом, який, здавалося, нічого не помічав. Далі погляд його став свідоміший, зупинився на Каринському. Прихиливши за собою двері, він ступнув уперед і безсилим голосом спитав:

— Ви кликали мене, Сергіє Павловичу?

Каринський підвівся. Лице йому знову стало таке, з яким зустрів його Васюта.

— Так, я кликав вас, Валентине Модестовичу, — холодно промовив він. — Поперше, мене дивує, що саме тоді, коли ваша присутність на заводі аж он як потрібна, вас нема. Забули ви хіба про завтрашній день?

Русевич провів себе тремтливою рукою по чолі.

— Знаєте, Сергіє Павловичу, мого Чорта отруїли. Стрихніном... Стрихніном... Здох Чорт.

Тепер, коли Васюта дізнався, що так непокоїло Каринського, йому здалося, що директор говорить з головним інженером не зовсім так, як той того заслужив. Брови йому зсунулися і він, не приховуючи свого обурення, спитав:

— Собака ваш здох?.. І це важливіше, ніж завтрашній день?

Русевич хитнувся, наче його вдарили кулаком у лице. В очах йому майнув переляк. Видно, він лише тепер оце згадав про завтра, лише тепер почала з'являтися йому свідомість зробленого. Прошепотів:

— Не найважливіше... Але... Ви ж розумієте...

— Не розумію, — відрубав Васюта.

— Зажди, — зупинив його Каринський і знову звернувся до Русевича. — А подруге... Ви говорили, що устаткування нашого дистиляційного цеху не пристосоване до без ерервки. Говорили?

— Говорив...

— І зараз це стверджуєте?

— Стверджую...

Каринський нервово пройшовся по кабінету й підійшов до Васюти.

— Ти розумієш, сьогодні людина, що їй ніхто не може закинути незнання процесів такого виробництва, як наше, уважно оглянувши корнюри, з усією відповідальністю за свої слова, заявила мені, що комунікація між ними розрахована саме на безперервку... Чим пояснити, Валентине Модестовичу,

отаку різницю між вашим твердженням і цим? — спитав він у Русевича.

Жорстокий натиск Каринського й Васюти своєю несподіваністю струсував Русевича, примусив його забути про смерть улюбленого пса, цілком повернув йому свідомість; він зрозумів, що на це обвинувачення треба відповісти, не замишлюючись. Він навіть постарався посміхнутися, і йому дещо пощастило в цьому. І відповів більш-менш спокійно й переконливо:

— Тим, що ви, Сергіє Павловичу, не зрозуміли мене. Я ніколи не стверджував, що комунікація не розрахована на безперервку. Що цех непристосований до неї — це я, справді, говорив. Але говорив на підставі Розенбергових дослідів. Такі досліди, між іншим, провадилися тут, коли завод був тільки збудований. І дали ті самі наслідки. В архіві є про це документи. Розенберг лише potwierдив те, що вже п'ятнадцять років тому було відоме: комунікація змонтована невірно — корнюри не можуть робити за безперервним способом... А цього — що комунікація змонтована не вірно — ваша обізнана людина помітити не могла, май вона хоч трьох царів у голові.

Лице Каринського не змінилося: пояснення ці він не вважав за задовільні.

— А коли так, то чому ж ви, головний інженер, досі не поцікавилися, де ж саме помилилися монтажники цеху? Чому нічого не зробили, щоб усунути їхні помилки?

Русевич цілком опанував себе. І знову посміхнувся, показуючи, якими наївним здаються йому ці питання; цього разу посміхнувся з більшим успіхом. Але Каринському не відповів — сам спитав його:

— Чому, Сергіє Павловичу, стан у дистиляції знову так стурбував вас?

— Гому, що він вас не турбує, — гостро відказав йому Каринський. — Тому, що ви забули про завтрашній день. І тому, нарешті, що я розпорядився перевести дистиляцію на безперерву, бо інакше завтра ми сядемо маком.

Таким тоном директор із своїм головним інженером ніколи ще не розмовляв. А найголовніше, Русевичу здалося, що тону цього Каринський ужив зовсім безпідставно. Русевич образився: і без Каринського йому боляче було. І замість розпитати, що саме примусило Каринського віддати це небезпечче, як він гадав, розпорядження, не порадившись із ним, він і собі гостро кинув:

— Розпорядилися?.. Ну, що ж — сами за це й відповідатимете.

— Ну-ну, — промовив Васюта.

Але дивився він у вікно. Каринський і Русевич не зрозуміли, до кого з них був скерований цей докір.

РОЗДІЛ ДВНАДЦЯТИЙ

Збори технічного гуртка затяглися, як і звичайно, до десятої години.

Ніколи їй нікому цей час не здавався пізнім. Після зборів молодь ще залишалася на годину-півтори: посидіти, поговорити, посміятися, поспівати. А потім ще гуляли парами (весна незабаром) або невеличкими компаніями по шляху коло заводу, або блукали околицями селища — між горбками, вкритими рідкими кущами. Адже виспатися завжди можна.

А сьогодні лаборантки (мало не всі вони були членами технічного гуртка) схопилися зараз же по закінченні занять і подалися додому.

Сьогодні Каргат таки втомив їх і роботою, і присутністю своєю, і численними зауваженнями, і вибагливістю, і холодним виглядом своїм. Завтра вони аж ніяк не хотіли спізнитися на роботу. Вони побоювалися. Вони не знали, що Каргат зробить з ними, якщо з'являться вони до лабораторії після шостої ранку. Саме тому й моторошно їм було...

Саня Вовк і Лара Горленко так само побоювалися.

Саня, як їй здавалося, мала на це досить поважні причини. Залишаючи лабораторію сьогодні, вона таки спробувала була порухатися з Каргатом за свою ранкову ганьбу, щоб подруги не подумали, ніби вона з усім примирилася. Він мовчки вислухав її й ледве помітно всміхнувся, немов Саня сказала йому щось дотепне. Але зараз же забув про це. Вона ж подумала, що він пам'ятатиме кожне її слово й колись пригадає їй їх.

Лара ніяких причин для побоювання не мала. Цілий день сьогодні вона аналізувала проби, що їх приносили до неї з дистиляційного цеху. Під час аналізування однієї з цих проб Каргат невідступно півгодини простояв, уважно спостерігаючи своїм невиразним, начебто байдужим, поглядом кожний її рух. Це трохи нервувало її. Але, видно, жодного разу вона не помилилася, бо коли закінчила, він вимовив кілька слів, що їх можна було прийняти за похвалу. А наприкінці дня, коли вона здала йому останню пробу, він навіть посміхнувся їй, як їй здалося, весело сказав, що все йде чудово. І попросив її надалі не знижувати якості своєї роботи... Просто на неї вплинув полохливий настрій товаришок — от вона й побоювалася...

Обидві дівчини похапцем перейшли залізничні рейки.

Ішли мовчки.

Лара дивилася собі під ноги, примруживши свої трохи короткозорі очі, і обминала все, чого не могла як слід розгледіти.

Саня йшла, щокроку озираючись, приглядаючись до кожної зустрічної постаті: вона, здавалося, хотіла зустріти когось.

І через те часто під її ногами хлюпала вода в непомітних і холодних калюжах.

Підходячи до перших будинків селища, вона стишила ходу й звернулася до Лари:

— Ну, й завідувача ж нам Каринський найшов! Чи не здається тобі, що на роботу ми тепер ходитимемо мов на ешафот?

Лара промовчала: вона переступала через щось чорне, схоже на калюжу.

— Чого ж мовчиш? — у голосі Сані забриніли прикриті нотки. — Чи не сподобався він тобі часом — отой наглядч?

— Ні, не сподобався, — переступивши, відповіла Лара; подумавши, додала: — ніяк не сподобався... Проте, — треба бути справедливою, — він зробив те, що давно вже слід зробити. Що правда то правда: у лабораторіях ми заповнювали свій час чим завгодно, тільки не роботою.

Лара говорила вірно — про себе Саня визнавала це. Але все ж таки заперечила:

— Петушек і той нічого іншого від нас не вимагав.

— Найшла про кого говорити! — докірливо відповіла Лара. — Петушекові наші лабораторії й наш завод — все одно, як торішний свіг. Заробить гроші, скільки йому там захочеться, і — назад, до Чехії. А там, сміючись, розповідати, що ми нічого не вміємо робити... А Каргат, я так гадаю, не дивиться на завод, як на джерело прибутків. Ти звернула увагу на те, як зацікавився він тим, що робиться в де-стиляції?.. Йому, видно, хочеться домогтися чогось. От і дбає про найсприятливіші умови для роботи.

Саня знизала плечима, але промовила без злості, навіть посміхаючись:

— Ти соціал-угодовка. Ти виправдуєш його.

— Я виправдувала б його, — заперечила Лара, — якби не вважав він, що на нас тільки жаб'ячим поглядом і можна дивитися.

— Ну, на тебе він поглядав зовсім не по жаб'ячому, — голосно засміялась Саня, переводячи розмову в зовсім неділову площину.

Натяк був безпідставний і образливий. Але якщо говорити щиру правду, Лара не образилася, несподівано для самої себе відчула, що їй навіть трохи приємно стало від цього — зовсім-зовсім трішки... Втім, Сані за це треба всеж таки вичитати, і так, щоб вона ніколи вже не сміла говорити нічого подібного.

Та коли вона з цим напівщирих обуренням повернулася до своєї подруги, зза рогу будинка, повз який вони проходили, вийшла якась постать і перегородила їм дорогу.

— Це ти, Саню? — спитала та постать.

Ще до того, як прозвучав цей голос, Саня впізнала Гриця Частія, техника ректифікаційного цеху. І вмить забула, про що допіру говорила з Ларою... Коли б не було темно, навіть короткозора Лара помітила б, як радо заблищали їй очі, як усе лице їй зацвіло раптом задоволеною посмішкою. Проте, коли б не було темно, вона ніколи не дозволила б своїм почуттям вирватися назовні.

Та рясні сутінки приховали це й од Лари й од Гриця. Відповіла ж вона Грицеві таким байдужим тоном, немов не його весь час виглядала:

— Я і Лара.

— Добрий вечір, Ларо, — спохватився Гриць. — Здається, я ще не бачив тебе сьогодні... — І знову звернувся до Сані, не ждучи на Ларину відповідь: — Саню, тебе можна на хвилинку?

— Ну, звичайно ж, можна. Навіщо питати?..

Ні, цього Саня не вимовила — істота її так одгукнулася. Словами й голосом, сповненим сьогоднішньої втоми, вона сказала зовсім інше:

— А що хіба сталося?

Гриць одповів їй надто голосно — приховував цим своє хвилювання, але плутаючись:

— Сказати тобі дещо хочу... Надзвичайно важлива справа... Ну, й ми ж умовилися зустрітися сьогодні. Я навіть заходив до тебе...

Навіть Лара, якій Саня, розказуючи чи не все про себе, нічого не розповідала про свої зустрічі з Грицем, зрозуміла, про яку таку надзвичайно важливу справу хоче Гриць говорити з нею: хвилювання свого йому ніяк не пощастило приховати. І Лара рушила тихенько далі, щоб залишити їх на самоті.

Та Саня несподівано взяла її під руку й притислась до неї.

— Умовились, я пам'ятаю, — згодилася вона з Грицем. — Та, бач, я на технічному гуртку затрималася. А крім того, у лабораторіях у нас відсьогодні нові порядки, роботу починати точно з третім гудком. Розумієш?... От я й боюся проспати.

Гриць нахилився до неї, щоб хоч трохи розглянути її поховане сутінками лице. І воно здалося йому зовсім не таким, яким він бачив його ще вчора, яким мріяв побачити його сьогодні... Нічого не сказав. Одвернувся й одступив на крок схиливши голову.

Саня подумала, що він збирається відійти. Вона вихопила свою руку зпід Лариної. І зовсім непослідовно стала поступливою.

— А втім, якщо на хвилинку тільки, я залишусь, — ударано зідхнувши, поволі сказала вона до нього, а, повернувшись

до Лари, уже похапцем додала: — Ти, Лариско, іди зараз додому. Чай приготуй, якщо й тобі хочеться. А я скоро... найбільш за дві-три хвилини...

Лара сама собі посміхнулася і, коротко попрощавшись з Грицем, хутко пішла далі.

Гриць і Саня постежили за нею, аж поки її тонкий силует не зник у північній вузького простору між двома високими будинками, аж поки не впевнилися, що тепер крім них тут нікого нема. Тоді повернулися одне до одного.

— Ну, от, — сказав Гриць і знову нахилився до Сані.

Вона стояла перед ним, і на лиці їй блукала невиразна посмішка, а дивилася вона кудись у бік.

Йому здалося, що вона з нього сміється — знає, що саме хоче він їй сказати й загода сміється з цього...

І всі слова, що їх він беріг сьогодні цілий день, — багато слів, схожих на гарячі іскри, враз розсипалися, вилетіли йому з голови, згасли. Він геть забув, з чого саме хотів почати. Стояв мовчки, нахмурившись, не відриваючи від її лица свого погляду.

Мовчанка стала сутужна.

— Про що ти хотів говорити зо мною? — нетерпляче порушила її Саня — Що там за справа?

Так, вона з нього сміялася, з його нерішучості, з того, що от уже цілий місяць дивиться він на неї закоханими очима, але не відважується сказати про своє почуття, і не знає, що давно вже терпляче жде вона від нього того, на що, здається, він лише сьогодні нарешті спроможеться... Чи спроможеться? Так, вона хотіла почути про його кохання, відчувати на своїх плечах його сильну долоню, хотіла стиснути своїми руками йому шию, схвати на мить своє лице у грудях і — вирватися, втікти додому, зараз же схватися під ковдру з головою, обома руками обняти подушки, міцно заснути, вві сні сміючись од щастя.

А він мовчав. Її нетерпляче питання зовсім одняло у нього здатність говорити.

І хвилина минула, поки відповів він їй тим же невпевненим голосом:

— Слухай, Саню... Давай... пройдемося трохи.

Саня голосно розсміялася: Гриць не зраджував себе — завжди таким був із нею.

Зате на заводі — вона знала — він був зовсім інший. Не боявся відповідальності, брав на себе найскладніші завдання і з честю виконував їх. А вільний свій час оддавав теоретичній самопідготові, вперто пробиваючи собі шлях до ВТИШу — до кваліфікації інженера.

— Що ж давай пройдемося, — одсміявшись, згодилася Саня, і знову голос їй був такий, немов зовсім однаково їй, чи

йти додому, чи стояти тут, чи прогулюватися. — Кращого, я бачу, ти все одно сьогодні не запропонуєш.

Помітила, як на мить напружилось Грицеве тіло, і прикусила губу, щоб знову не розсміятися. Він ладний був кинутися на неї, щосили струснути її, можливо вдарити за глузливі слова, за тон, що позбавляє його певності себе.

Так йому й треба, Вона завжди знущатиметься з нього, якщо він буде отаким тютхтєм. І як знущатиметься!... З нею він повинен бути таким, як на заводі. Вона хоче цього. І вона доможеться свого... або Гриць піде к чорту від неї.

Не дивлячись на нього, вона рушила до околиці селища. Він мовчки пішов поруч.

На околиці степ, укритий нічною пільмою, дихнув їм у лица холодною вогкістю, передвесняними пахощами прілої торішньої трави.

День був хмурний сьогодні й туманний. А зараз туман розвіявся — видні були тремтливі сполохи далеких огнів десь за обрієм. І небо, ще зовсім холодне, чорне оздобилося незчисленними вогниками зір, провіщаючи на завтра сонце — перший теплий весняний день...

Тиші не було. Десь далеко одноманітно й глухо торохтів на рейках поїзд, наближаючись, можливо, везучи сюди нові цистерни з кам'яновугільною олією. Усі коксобензолні заводи навколишнього району свою олію відправляють сюди. І негучно шумів завод: його шум був подібний до подихів живої істоти.

А під ногами м'яко вгиналася земля, набрякла від розтапу, і інколи тихо шаруділи кущі сухої трави...

Вона хотіла розворушити замовклого Гриця, щоб забув він про ховати. І став певніший себе, Саня заговорила не про те, що самоті.

Вона знала їх — заговорила просто, по товариському: Та Саня він був сьогодні після роботи, що я тебе ніде не бачу. — Дурочно робив?

— Умови, — відповів похмуро:

Та, бач, я йрена технічна нарада сьогодні була.

Вона була однаково про що говорити. Адже з усього можнати то помітно перейти на своє — таке, що тільки їх двох стоспалитися. І вона перепитала, немов ця тема її зацікавила:

Г — Технічна нарада? Навіть екстрена?... Про що?

— Про сублимаційні камери.

— Отже, незабаром почнемо добудовувати нову сублимаційну? Так?

Саня справді зацікавилася. Заводські справи, а надто прикре становище з сублимацією, не проходили поза її увагою. Але вона не думала, що Гриць захопиться цим.

Гриць же, зрадівши знайденій цікавій темі, докладно пояснив:

— Здається, що так... Саме через камери й сталося за-

тримка з будівництвом. Об'єднання й досі, бач, не знає, на якому типі камер спинитися, боїться помилитися... Каринський і запропонував нам обдумати й обговорити питання про найдодільніший у наших умовах тип камер. Зупинившись на тому чи іншому типі, ми можемо вимагати від об'єднання, щоб воно затвердило нашу постанову й дозволило нам провадити будівництво далі. І за устаткування сублимаційного цеху, за його роботу безпосередньо відповідатимемо ми, завод а не об'єднання... Розумієш, у чім тут справа?

— Невже в об'єднанні так бояться відповідальності? — спитала Саня. — І неville ти коротко не можеш відповідати? Чи ти забув, що я роблю на заводі й знаю, що на ньому відбувається.

— Не в об'єднанні власне бояться, а в його технічному відділі. — Гриць не прислухався до неї: думав уголос. — У мене — але й не тільки в мене, а за малим не в усіх на заводі — таке враження, що на чолі цього відділу стоїть людина, яка тільки й мріє, щоб звалити відповідальність за все на чийсь чужі плечі... Втім, на нашому заводі такого народу так само висітає. Як сьогодні виявилось...

— І до якого висновку ви прийшли щодо камер? — перебила його Саня.

— Години з три посперечалися, а потім більшість пристала на Каргатову пропозицію.

Якщо досі Саня слухала не зовсім уважно, бо й сама знала те, що говорив Гриць, то почувши це ім'я, вона аж зупинилася. Знов Каргат!.. І, враз повернувшись до Гриця, спитала:

— І ти?

Гриць подивився на неї здивовано: не розумів, чого це вона накинулася так раптом на нього.

— І я, звичайно. Він вніс надзвичайно толкову пропозицію. Під час дискусії я навіть висловився за неї. Петров так само за неї висловився.

— Та що ви там, — насмішливо вигукнула Саня, — неville нічого розумнішого не знайшли?

І також несподівано, як і спинилася, знову пішла вперед.

Ще більше здивований, Гриць постарався не відставати від неї.

— А чому ти гадаєш, — по лаузі спитав він, — що треба було б розумнішого шукати? Хіба Каргат дурень?... Такий хімік, як він...

— Як можна, — не дослухавши його, заговорила Саня, — прислухатися до людини, яка тільки сьогодні вперше прийшла на завод, яка нічого толком про наш завод не знає? А до того ж нікому з вас не відомо, що то за тип — що йому в голові, чим він живе й про що мріє. Я от, наприклад, гадаю, що він — не наш.

Саня не вірила в те, що говорила, але не встигла їй сьогоднішній образа на Каргата. І хотілося знати, що думає про нього Гриць.

Але несподівано для неї самої голос її прозвучав так переконливо, що Гриць мимоволі подумав: чи не припустився він, справді, щодо Каргата якоїсь помилки.

— Ти маєш підстави, — спитав він, — говорити так?

— А що за підстави ти маєш отак вихвалити його? — не відповіла йому Саня, і це було по жіночому непослідовно.

Гриць зрозумів і посміхнувся.

Він знав Саню. А сьогодні на нараді досить уважно придивився до Каргата. Він справив на нього враження людини, яка вміє швидко орієнтуватися, знає, чого хоче, і вперто, не зважаючи ні на що, простує до своєї мети. Це людина, що їй насамперед можна закинути нетерпимість. Такі, як Каргат, не знають, що то є дипломатія. Каргат міг, наприклад, сьогодні саркастично посміхнутися, коли Русевич (головний інженер) заперечив йому, а потім голосно заявити, що це заперечення абсолютно нічого не варте... Не важко зрозуміти, в якій формі Каргат зажадав од лаборанток, щоб вони починали свою роботу разом з усіма на заводі.

Ну, а Саня — дівчина свавільна, дисциплінованістю похвалитися не може, хоч і комсомолка. От всі, мабуть, її підстави, щоб так негативно поставитися до свого нового начальника.

І хоч побоювався Гриць, що Саня за це може остаточно розсердитися на нього, навіть піти додому, не схотівши слухати його далі, він усе ж таки спробував розтлумачити їй, що її ставлення до Каргата — щонайменше суб'єктивне.

— Технічний відділ хімічного об'єднання, — здалека почав він, — розробив кілька типів сублімаційних камер для нашого заводу. Зовсім не поганих типів. Але, не знаючи досконало нашого заводу, він не знає, що нам краще. Ми ж тут аж он як знаємо одну надзвичайно неприємну особливість: дистиляційний цех дає іншим цехам фракції і бензолу менше, ніж вони можуть переробити... Зрозуміла?.. А тепер скажи...

— Яке це має відношення до Каргата?

— А тепер скажи, — навмисне не звернувши уваги на Саніне питання, повторив Гриць, — на що орієнтуватися, вибираючи тип камер, — на потужність дистиляції чи на потужність інших цехів заводу?

Саня глузливо знизала плечима.

— І щоб розв'язати таке питання, треба було скликати технічну раду?

— Наш завод має низку й інших особливостей. Треба було все врахувати, на все зважити... Питання, що про нього зараз ідеться, було останнім, вирішним, так би мовити. І не відразу воно стало таким простим. Спершу воно було подібне до надзвичайно запутаного алгебраїчного многочлена,

що його, здавалося, до простого вигляду не приведеш. Щось із годину пішло на те, щоб повилучати з нього, обрзати кажучи, за дужки все зайве, скоротити його... Лише за годину з нагромадження всіляких міркувань, зауважень, думок, деталей тощо викристалізувалося одне просте питання. До речі, цими думками і міркуваннями ми трохи заплутали й технічний відділ... Не ми, власне, а Русевич... Так, от, коли хочеш знати, Каргат найбільше зробив, щоб ми розплуталися. Він має чудову аналітичну голову. Не знаючи конкретно заводу, лише уважно прислухаючись до всього, що на нараді говорилося, інколи питаючи про те чи інше, він зрештою домігся того, що ми побачили: ми даремно витрачаємо час, блукаючи серед неістотних подробиць, тоді як перед нами, власне, стоїть просте питання, і відповідь на нього так само проста.

— Одне слово, розумніший за вас усіх? — не хотіла здатися Саня.

— Не розумніший, а теоретично підкованіший, обізнаніший на проблемах сучасної хімічної промисловості... Я не знаю, який з нього практик. Це лише за кілька днів виясниться. Проте, щось говорилося про те, що Розенберг у дестіляційному цеху за його допомогою таки довів, що корнюри можуть робити значно продуктивніше, ніж досі... Одне слово, Каринський не помилився, взявши його на завод. Одна його голова цілком варта кількох інших. І голова ця на нас, на соціалізм працює. Так мені здається.

— О, я певна, що кожний із своїх виступів він починав з того, що признавався в палкій своїй любові до пролетаріату, виголошував гучне, вичитане з газет, гасло про п'ятирічку й генеральну лінію, про соціалістичне будівництво, соцзмагання й ударництво. Адже його Каринський слухав.

— Уяви собі, зовсім ні, — засміявся Гриць. — Лише раз, коли Русевич закинув йому, що він свої суто теоретичні розрахунки надто високо підносить над конкретною дійсністю, він йому відповів: „Мої розрахунки в усіх деталях збігаються з вимогами, що їх ставить перед усіма нами п'ятирічка, що їх поставити перед заводом завтрашній день нашої країни. А ваша конкретна дійсність вимагає, щоб завод рівнявся на найодсталіший цех, який навіть з сьогоднішніми завданнями не справляється“. І влучив Русевичу просто в око... І сказав в ньому куди більше, ніж коли б твоє припущення виправдалося... Що ти тепер скажеш, Саню?

Вона не сказала нічого. Але й не розсердилася, як того побоювався Гриць.

Те, що розповідав він, було цікаво, і змальовувало Каргата з досить привабливого боку. Якщо Гриць так високо підносить його, значить, він на те заслуговує. І все ж таки це не робить його симпатичною людиною... Але говорити про його антипатичність не хотілося. Надто багато говорила вона вже

про це сьогодні... І навіщо це Грицеві? Не зустрічатися ж йому з ним щодня... І взагалі час уже перейти на інші теми. Адже зовсім не для розмов про Каргата залишилася вона тут.

— Чого ж ти не відповідаєш? — не діждавши від неї слова, знову заговорив Гриць. — На якому типі камер ти спинилася?

— Ну, звичайно ж, на тому, що відповідає спроможності цілого заводу, — волюючи швидше покінчити з цією темою, відповіла Саня.

— От і збіглися твої думки з Каргатовими, — засміявся Гриць. — І хоч усім було ясно, що саме так і треба говорити, знайшлися інженери, які заперечували йому. Навіть Русевич висловився був спершу в тому напрямі, що, мовляв, ніяк не слід нам поглиблювати розрив між дестилляцією й рештою цехів. А втім, він згодом одмежувався від цього. Сказав, що перебуває в такому стані, коли важко йому на чомусь зосередитися... Собака в нього, я чув, здох... Дивак Русевич!...

— Про Русевича й Каргата матимемо час і завтра поговорити, — перебила його Саня. — Ти не сказав ще, до яких практичних висновків нарада прийшла.

— Завтра Русевич поїде до Харкова виривати затвердження на камери і дозвіл на дальше будівництво сублимації. І водночас треба поквипити об'єднання з поширенням дестилляції.

— Здорово! — не без задоволення мовила Саня. — І наш завод, значить, пробує зрушити з місця, стати на шлях реконструкції. Давно пора... — І таки додала насмішливо: — І трапилося це саме того дня, коли на заводі з'явився великий учений Микола Дмитрович Каргат... Чого ж ти, Грицю, не підкреслюєш цього збігу? Ти ж устиг так закохатися в Каргаті!...

Вона зупинилася, голосно засміялась і раптом рішуче повернула назад.

— Ну, а тепер додому. Бувай здоровий!

Швидко пішла від нього.

Оторопілий від такої несподіванки, Гриць залишився на місці і якийсь час розгублено стояв, не розуміючи, що це сталося з нею, дивлячись, як хутко поринає в пільмі її по-стать. Не знав, що й Саня навряд чи змогла б пояснити йому свій учинок.

Істинктивно пішла від нього, щоб гостро згадав він: і слова не сказано ще з того, про що хотів він говорити з нею,

Лише коли вона мало не зовсім зникла йому з очей, він догадався кинутися за нею. Гукнув:

— Саню!

— Що?

Вона не спинилася, навіть не оглянулася.

— Але ж я.. — Він хотів був крикнути їй усе, та не вистачило відваги; обмежився лише недоладним: — Я... я можу провести тебе.

— Проведи, — байдуже згодилася Саня.

Він наздогнав її, пішов поруч але заговорити все ж таки не зміг. Попередня розмова надто далеко завела їх од того настрою, коли в неспрозірй пільмі над степом, серед зір на небі бачиш своє щастя. Розмова та надто розсунула їх!.. І нема слів, щоб привернути її увагу до себе.

Мовчки підійшли до дверей будинку, що в ньому Саня з Ларою мали кімнату.

Будинок, як і все в селищі, уже спав. Тільки два вікна на третьому поверсі ще світилися. Одне свідчило, що Лара ще не лягла. А друге... Чи не Каргатова це кімната? Здається, то його речі вчора сюди принесли... Отже, і тут доведеться з ним зустрічатися... І чого він ще не спить? І невже не проспів завтра? От був би номер, коли б проспав!..

Навіть на мить не спинившись, щоб попрощатися з Грицем, Саня відчинила двері й переступила була поріг.

Лише тепер Гриць набрався сміливості, щоб промовити:

— Так і не поговорив я з тобою, Саню, сьогодні...

Вона зупинилася і подивилась на нього. Наївно спитала:

— Хіба?... А мені здавалося, що поговорив. Ти так багато цікавого розповів мені про Каргата. Саме те, що я про нього хотіла знати... Тепер тільки про нього я й можу думати. І цілу ніч про нього думатиму...

Та цього разу Гриць відчув таки нещирість цієї наївності, почув таки ненавмисну гіркоту в її голосі... Невже?...

Невже вона справді дорікає йому за те, що нічого їй не сказав? Отже, вона знала, навіщо просив він її залишитися? Вона ждала від нього не розповіді про Каргата — іншого?

Ноги його сами ступнули, щоб опинився він зовсім близько неї. Руки його сами взяли її за плечі, притягли її до нього.

Саня не пручалася. Лише коли лице її зовсім присунулося йому до вуст, вона тихо мовила:

— Ти дурень, Грицю.

— Ще й який! — сміючись, згодився він.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

Видобувшись на третій поверх, Лара хутко попростувала до своєї кімнати. Коридор, освітлений єдиною невеличкою лампочкою, був порожній і тихий: вечір на селищі кінчався найпізніше о десятій годині.

Через короткозорість свою Лара не візразу помітила, що одні з дверей — до кімнати, в якій давно вже ніхто не жив, напіввідчинені. Лише коли проходила вона повз ті двері, коли світло з кімнати вдарило їй в очі, вона звернула на це увагу.

І не подумавши над тим, що робить, ніколи не бувши цікавою до чужого хатнього життя, вона спинилася і зазирнула до тієї кімнати.

Якраз під лампочкою стояла невисока людина, втупившись у розкладені на підлозі та на стільцях речі й нібито розгублено почухуючи собі потилицю. Стояла вона спиною до дверей, але по обрисах постаті Лара впізнала Каргата.

І вигляд його зовсім не в'язався з виглядом того само впевненого й непохитного педанта-завідувача, яким показав він себе сьогодні в лабораторіях. Це була звичайна людина, що раптом опинилася в скруті й тепер не знаходить виходу з неї. Нараз цьому якось не вірилося.

Посміхнувшись, Лара хотіла була рушити далі. Але тієї миті Каргат, відчувши, очевидно, на своїй спині її погляд, повернувся лицем до дверей. Тепер іти було незручно: вона ніяк не хотіла, щоб він подумав, ніби вона підглядає за ним. Вона залишилася на місці.

Каргат, переступаючи через речі, підійшов до порога. І очі йому були зовсім не жаб'ячі, а втомлені, і лице не являло собою непорушної, неприємно холодної машкари. Звичайне лице, звичайної, досить добродушної... і трохи некрасивої людини. Авжеж, зовсім не такий він некрасивий, як це з першого погляду здалося... А коли, придивившись, він упізнав її, губи йому злегка ворухнулися привітною посмішкою, і він звернувся, до неї так, немов були вони давним давчо знайомі:

— А, це ви, товаришко Горленко!.. Добрий вечір.

— Добрий вечір, — трохи ніяково й несміливо відповіла вона.

Вони мовчки постояли, при звичаючись одне до одного намагаючись не дуже часто зустрічатися поглядами. А потім Каргат несподівано поскаржився.

— Розумієте, товаришко Горленко, я ніяк не можу ладу своїй кімнаті дати. Невигідна вона якась, чи що — не доберу... Тобто вона, безперечно, стане вигідною, коли я звикну до неї. Це зараз мені здається, що речі мої ніяк тут не розмістяться.

Отже, він не сердився, що вона так безцеремонно зазирнула до нього в кімнату. І Лара хутко впоралася з своєю ніяковістю.

— Невже у вас так багато речей? — спитала вона.

— Досі мені здавалося, що їх у мене зовсім мало. Я не люблю зайвих речей. Вони лише заважають мені. А тут я побачив, що мені заважають навіть найпотрібніші речі. Я ніяк не можу розставити їх так, щоб не натикатися на них щоразу.

Сказано це було не без гумористичного ставлення до своєї безпорадності. Але Лара побачила, — здається йому його став таким, наче самотужки з нього він вийти не зможе.

Ці чоловіки завжди однакові: протягом якоїсь години можуть, наприклад, як слід упорядкувати лабораторію, винайти щось дуже цінне, а вдома безсило вішають руки перед першою ж дрібною перешкодою.

У Лари з'явилось бажання хоч трохи допомогти йому.

— Коли хочете... — запропонувала була вона.

— Ні, не хочу, — досить гостро перебив її і очі йому стали раптом холодні й нерухомі. — Ніяк не хочу, — ще раз повторив він: посміхнувся, помітивши, що неприємно вразив дівчину своїм тоном, і знову заговорив з дружньою іронією, немов схотів закреслити попереднє: — поперше, товаришко Горленко, вам доведеться завтра прокинутися значно раніше, ніж ви робили це досі. А поки ви не звикає до раннього пробудження, вам неодмінно треба лягати найпізніше о дев'ятій годині. — Він глянув на свій ручний годинник. — А зараз уже пів на одинадцяті... от бачите, що ви вже наробили: не виспитеся. Але майте на увазі: якщо завтра ви спізнитесь на роботу, я вас так зустріну, що ви принаймні рік про це згадуватимете — з холодним потом згадуватимете... Що, страшно?.. А подруге... Скажіть, будь ласка, який це матиме вигляд: лаборантка порається з особистими речами свого безпосереднього начальника. І де? В його кімнаті. І коли? Вночі... Ви тільки подумайте!

Останні слова він вимовив з виглядом, що мав показати їй якусь добропорядну матрону, сувору доглядачку чужої моралі, яка побачила через щілинку сусідської кімнати щось до жаху непристойне. Він навіть руки звів до неба.

Це ніяк не пасувало до першої погрозової частини його тиради, але було смішно. І Лара весело розсміялася.

— Отже, на добраніч, — закінчив Каргат, опустивши руки.

Церемонно вклонився, мов герой з англійського велико-світського роману. Але не витримав ролі — розсміявся. І, міцно стиснувши їй руку, позадкував до кімнати.

Та не встигла Лара на крок одійти, як він знову вийшов і з удаваною серйозністю звернувся до неї:

— Товаришко Ларисо... Здається, так?

Можливо слід було б заперечити проти такої просьби внести неофіційність до їхніх взаємин, але Лара кивнула.

— Так от, товаришко Ларисо... Ви справді маєте бажання допомогти мені?

Той Каргат, що з ним вона щойно познайомилася, подбався Ларі. З цим цікаво...

Посміхнувшись, вона відповіла:

— Коли сказала — значить, маю.

— Чудово!.. Знаєте, я буду дуже вдячний вам, якщо ви допоможете мені — порадою, звичайно. Загляньте до мене в кімнату й скажіть, як поставити мені стіл, ліжко, умивальник і інші речі, щоб кімната не нагадувала сараю і щоб речі

ці не перешкоджали, коли мені захочеться походити по кімнаті. А ходити мені доводиться часто: ритм кроків краще, ніж щось інше, впорядковує думки... І майте на увазі: якщо мені після виконання вашої поради доведеться натикатися на щось, я щоразу неодмінно недобрим словом вас згадуватиму. Чесно попереджаю.

— Навіть якщо спіткнеться на річ, що сами її забудете серед кімнати? — стараючись говорити з неменшою серйозністю, спитала Лара.

— Я ніколи не забуваю речей там, де їм не належить бути. Отже даремно не лятиму вас... Ну, так глядіть же!

Він одступив од дверей, пропускаючи її до кімнати.

Але коли підійшла вона до порога, він загородив прохід рукою й мовив:

— Гляньте звідси. Мені важно знати вражіння людини, яка входить до мене. Я хочу, щоб ця людина, тільки мигцем глянувши на кімнату, подумала, що тут живе чоловік, який зовсім не від того, щоб інколи посибаритствувати — посидіти в кріслі, витягши ноги й почитуючи вірші або романи з страшними й цікавими пригодами... Я хочу, щоб тим, хто заходить до мене, житло моє не здавалося огидним, а вигідним. Ну, а сибарити, як відомо, це такий нарід, що тільки про вигоди та комфорт і дбають... Ви — перша людина, що зайшла до мене. От і скажіть, що й де повинно стояти, щоб ви подумали про ледачого сибарита.

Лара розуміла, що це говорить виключно для неї: він хоче, щоб їй було з ним весело...

Ій, короткозорій, дещо важко було враз орієнтуватися серед речей, що, як на перший погляд, заповнили всю кімнату. Та помалу придивилася — побачила, а не бачила, то вгадала, що тут є.

Надмірного безладу в кімнаті не було. Каргат перебільшив. Книжкові шафи вже присунено до правої стінки, а полиці в них уже заставлено поспіль книжками... Ну, й літератури ж у нього! Ліжко, вкрите темнозеленою плюшевою ковдрою, стояло в лівому кутку, що немов для нього й призначений. Умивальник у другому, лівому кутку, ближчому до дверей, і його приховано невеликою ширмою... Отже, він справді хоче, щоб його житло мало приємний вигляд... Лише писемному столу ще не знайдено місця. Коло дверей на зовсім удало приткнувся невеличкий столик, що його звуть чомусь нічним, на ньому гасниця, а в ньому нікельований чайник і трохи посуду. І на підлозі безладно розкладено клунки з білизною, одягом, усяким дріб'язком — речами, що хутко самі собі знаходять непомітне місце.

Якщо столик з гасницею винести до кухні, — а кухня тут велика, місце для Каргата знайдеться; — якщо писемний стіл присунути до вікна боком так, щоб між ним і книжковими

шафами лишився неширокий прохід, а з другого боку поставити крісло, — вигляд кімнати, чого доброго, відповідатиме Каргатовим вимогам: вона буде просторою й разом із тим буде в ній те, що Каргат зве сибартським. Щождо дрібниць, оздоб усяких, то це вже особиста справа того, хто тут житиме; щось радити тут важко...

Вислухавши Лару й подумавши трохи, Каргат згодився з нею:

— Так, ви маєте рацію. І я цілком використаю ваші поради... Велике прохання до вас: дозвольте й надалі мати певність, що ви не відмовлятимете мені в порадах — не лише щодо мого хатнього господарства.

І ніяково трохи було Ларі чути від нього таке: він висловлювався церемонно, поважно — і по міхатися хотілося невідомо чому. Вона кивнула.

— Охоче дозволяю... Тільки здається мені, що не завжди мої поради вам годитимуться: я живу на світі менше, як ви...

— Але на заводі робите довше за мене. — заперечив він. — Я певний, коли захочете, зможете розповісти мені багато такого про що, слід мені знати... За сьогоднішній день — за весь сьогоднішній день — я вам аж он який удачний... А тепер ідіть і негайно лягайте спати. І глядіть — не проспійте, — серйозно закінчив він.

Узявши її руку, він коротко стис її.

На добраніч, — Лара відповіла йому на потиск. — Але спати я ще не ляжу. Чаю хочу... А крім того, незабаром повернеться Саня, моя подруга (ми живемо з нею вдвох), і напевно так само чаю хотітиме.

Каргат не випустив її руки. Замислено подивився на неї й мовив:

— Чай?.. Гм... А знаєте, якщо ви запропонуєте мені склянку гарячого чаю, я ні в якому разі не відмовлюсь... Я так захопився впорядкуванням своєї кімнати — хотілося якнайшвидше з цим закінчити, — що я зовсім забув про чай.

— Гаразд, — згодилася Лара, непомітно звільняючи свою руку. — Я постукаю до вас, коли чайник закипить.

І, кинувши йому, хутко пішла до своїх дверей.

Він постояв у коридорі, поки не зникла вона за ними, і замислено ввійшов до себе. Прихиливши двері, постояв якийсь час, не віднімаючи руки від їхньої ручки, ніби забувши, що це його кімната, ніби пригадуючи, по що він сюди прийшов.

Потім не усвідомлюючи, що робить, ураз розчинив двері й виглянув у коридор. Там не було нікого. Це трохи заспокоїло його... Так, він не хотів би, щоб хтось побачив би їх удвох так пізно — по тутешньому пізно. Йому совсім не хотілося, щоб про цю дівчину хоч щось у зв'язку з цим сказали...

Досить відомий хімік, він нічого не знав про ту темну душевну хімію, що її непомітні реакції відбуваються десь

глибоко поза свідомістю, а далі раптом захоплюють усю людину, якось міняють її поведінку, щось додають до її думок — навіть її саму міняють. . . А найголовне — ввесь останній рік він жив анахоретом, віддавшись своїй роботі, нічого крім неї, не знаючи...

Хвилин за п'ятнадцять Лара постукала до нього.

Єдине, що змінилося за цей час у його кімнаті, — писемний стіл стояв так, як вона йому порадила; ліворуч од нього стояло крісло; а на самому столі вже знайшли свої місця мармурова чорна дошка з чорнильницями, лампа під зеленим абажуром і чиєсь темне невелике погруддя.

Зате помітно змінився сам Каргат.

У лабораторіях вони не придивлялися одне до одного, А під час першої розмови тут вони, як мало знайомі люди, уникали зустрічатися поглядами, старалися стежити одне за одним непомітно. І через те їм залишилася невиразна уява про зовнішність одне одного: розлучившись, вони не змогли б сказати нічого певного про такі значущі дрібниці, як колір очей і волосся іншого тощо. І тепер, немов для того, щоб надолужити прогавне, перш, ніж заговорити, якусь мить стояли вони одне проти одного, наче вперше побачилися. І ніяково їм не було... Можливо через те, що навколо було зовсім тихо — вони почували себе зовсім на самоті.

Ларі впало в око, що за п'ятнадцять хвилин він щось зробив із своєю зовнішністю. Авжеж — тоді волосся йому було трохи розкуйовджене, а тепер розчісане; на колінах тоді були начебто плями пороху; а вдягнений був у щось сіре, просторе, а ніяк не в цей чорний, засгібнутий на всі гудзики, піджак. Взагалі він набрав дещо урочистого вигляду, наче не перейти до сусідньої кімнати, щоб випити там склянку чаю, зібрався, а виряджався кудись з офіційним візитом.

Якось мимоволі подумалося Ларі, що саме для неї він це зробив. І хоч посміхнулася вона з цієї думки іронічно, в ній було все ж таки щось таке, що примусило її гостро відчувати свою стать. То ж і вона добре зробила, хвилину з цих п'ятнадцяти постоявши проти дзеркала.

Була вона тепер без пальта й капелюха. Ляне волосся розсипалося їй навколо трохи блілого від сьогоднішньої втоми ніжно окресленого обличчя. А темносиня сукня з високим коміром і довгими рукавами робила вищою її скромно розвинену постать. У цій сукні вона здавалася собі старшою за свої дев'ятнадцять літ.

Вона відчувала, що Каргатові зовсім нехочеться відривати від неї погляд. І погляд цей був теплий (сам Каргат, мабуть, нічого й не знав про це). І не було б йому в очах того жалю, гострого вогню, який помічала вона досить часто в чоловічих поглядах, звернутих на неї, і який завжди примушував її мимоволі зіщулюватися.

— Ну, чай готовий, — по паузі вимовила вона. — Ходімо.
Каргат одірвав від неї свій догляд. І, помовчавши трохи, нерішуче сказав:

— Я лише зараз оце зміркував, що, можливо, це не зовсім зручно, — те, що я йду до вас. Я не знаю наших сусідів... Я не хочу, щоб ви...

Лара засміялася, хоч і хотілося їй розсердитися на нього.

— Я певна була, що ви жартували тоді, — сказала вона. — І як могли ви подумати?..

— Ну, коли так, то заждіть одну хвилину, будь ласка, — з полегшенням мовив Каргат, теж посміхаючись. — Я, бачте, пригадав колись прочитані романи про провінціальне життя...

На мить зник у кімнаті, а назад вийшов, несучи під пахвою досить великий, загорнутий у папір пакунок. Замкнув двері й рушив за Ларою...

Лампочка в її кімнаті була спущена до невеликого круглого, вкритого чистою скатертиною, стала. Її ховав під собою чепурний непрозорий абажур, що скеровував усе світло тільки на стіл. Через те кімнату сповивав присмерк.

Лише звикнувши до нього, Каргат розгледів два вузькі ліжка, якісь картини, наївно розвішані по стінках, туалетний столик з невеликим дзеркалом.

Проте, він не дуже уважно приглядався до навколишнього. Не на нього хотілося йому дивитися. Ну, й устиг він зголодніти протягом вечора — погляд його привернувся на мить до стола. Там стояв, паруючи, чайник. Навколо нього розмістилися: цукерниця, дві склянки; на блюдиці блідо жовтів невеличкий шматок масла, а поруч нього на тарільці лежав тонко нарізаний хліб... За такий стіл приємно сісти... Тож Лара — не тільки досить гарна лаборантка.

— Але ж я просив у вас лише одну склянку чаю? — не зовсім широко заперечив він. — А ви немов до бенкету все приготували... Вечерю я з собою приніс, — показав він свій пакунок. — Так ви вже не відмовте поставити на стіл ще одну тарілку, а то цей зім'ятий папір порушить увесь витриманий стиль вашого столу.

Коли Лара уволити його прохання й вони сіли до столу, він висипав на тарілку цілу гору печива, а зверху поклав стільки бутербродів, що ними можна було б нагодувати принаймні четверо голодних людей. Помітивши на лиці у Лари здивовання (невже він сам з'їсть стільки?), він пояснив:

— Коли я виїжджав з Харкова, Галина Михайлівна, дружина професора Орла, який керував досі моїми роботами, наготувала мені цілий чемодан усякої їжі й примусила мене взяти її всю. Смертельно образилася б, якби я відмовився від цього зайвого тягара. Вона геть переконана, що я поїхав до чогось схожого на Арктику або пустелю Сахару. На її думку хіба можна тут знайти будьяку їжу?... Я подумав, що ви

й ваша подруга не відмовитеся допомогти мені якось упоратися з цим запасом. Ну, й приніс... Отже, якщо нехочете образити мене й Галину Михайлівну, надто їй—їжте без церемоній. Тим більше, тут є смачні речі: Галина Михайлівна постаралася... Але чому ж це я й досі подружки вашої не бачу?

Лара посміхнулася: якщо Саня досі не прийшла, то тепер, видно, не скоро повернеться—поки не втомить її Частій своїми розмовами, а то так і сама вона почне йому розповідати... А небо зоряне, дзвенить повсюди весна...

— Не знаю, чого це вона так затрималася,—сказала вона Каргатові.

Вона налила йому чаю, присунула до нього цукерницю.

Він невідступно стежив за кожним її рухом, придивлявся до її лиця—так уважно, наче хотів вичитати там щось.

По довгій паузі промовив, схиляючись до своєї склянки й посміхаючись:

— Гм... Боюсь я, що завтрашній ранок розпочнеться для вашої подружки так само, як і сьогоднішній.

Тому, що голова йому була схилена, а лампочка була між ними, і її світло трохи сліпило їй очі, і через короткозорість свою, Лара не помітила його посмішки.

Але короткозорість привчила її чуло прислухатися до співрозмовникових інтонацій: вони заступали їй міміку, що її вона рідко коли могла розгледіти. І вона почула, як у голосі йому пробриніла нотка, яку він од будького іншого зумів би приховати посмішкою: йому начебто ніяк не приємно згадувати сьогоднішній ранок.

— А хіба це не від вас залежить?—тихо спитала вона,— як розпочинати ранок?

Зате тепер вона побачила, як Каргат поволі підвів голову й холодно подивився на неї. Губи йому саркастично скрипилися.

Він не зрозумів її: йому здалося, ніби вона закидає йому самодурство.

— Ви гадаєте, що від мене? Не від вас?...

Він набрав уже в груди повітря, щоб єдиним духом викласти їй свої погляди на роботу, своє ставлення до взятих на себе зобов'язань. Та зараз же зміркував, що це буде і недоречно, і невчасно. Він приїхав сюди зовсім не для того, щоб проповідувати молодим дівчатам свою мораль, щоб читати їм дидактичні лекції. Якщо є в цієї дівчини і в усіх її товаришок голови на плечах, вони самі незабаром зрозуміють, що інакше, як він, ставитися до роботи тепер, року 1930, не можна. Мета, що стоятиме перед ними, примусить її це зрозуміти.

І він обмежився зауваженням:

— Втім, ми матимемо, надто багато часу, щоб поговорити

про це.—А щоб зовсім усунути цю тему, спитав:—Скажіть краще, як тут, на заводі, живеться?

Лара зрозуміла, що не помилилася; йому не хочеться згадувати й говорити про ранок. І вдала, немов її ця тема не цікавить: почала, задовольняючи його прохання, розповідати про завод.

З в'язалася розмова, зовні байдужа, лише ввічлива. Такими розмовами розганяють нудьгу малознайомі люди, що випадково зустрілися і опинилися на самоті. Це розмова з безліччю тем—правильніше, з безліччю натяків на теми,—мало цікава обом співрозмовникам.

Вони говорили про життя в заводському селищі, про місцеві розваги, про кіно, що буває в місцевому клубі раз на п'ятиденку, про оточення, про те, що робилося й робиться на заводі. Навіть про степ і погоду поговорили. І весь час розмова не виходила за ці рамки: говоривши багато, на кожній дрібниці зупиняючись докладно, вони нічого одне одному не сказали... Лише раз розмова втратила свою беззмістовність—коли Лара розповідала про Петушека, посміхаючись з його таємничого ворожіння...

І всеж таки це безпредметне словесне плетиво, це легке перестрибування з теми на тему захопило їх, хоч зовні вони й залишилися тільки увічливими співрозмовниками—Каргат навіть забув, що прийшов сюди випити лише одну склянку чаю: чайник давно спорожнів, а він сидів, прислухаючись чи до того, що говорить йому ця дівчина з великими сірими очима, чи до звуку її голосу. Або сам розповідав про Харків, про свого професора, про студентів і інститут. І Лара жодного разу не згадала, що завтра треба рано прокинутися, жодного разу не глянула на будильник, що цокотів на туалетному столику.

Вони випили весь чай, але їли зовсім мало: гора печива й бутербродів, принесених Каргатом, майже не поменшала...

Так, вони сумлінно прислухались до того, що говорив інший, думали про сказане ним, старанно обмірковували кожне своє слово. Але, сами того не знаючи, уважними були зовсім не до слів—а до того, що звичайно ховається далеко за всіма словами взагалі. Так далеко, що його враз не почувеш, не визнаєш, не зрозумієш...

Чверть до дванадцятої залишилося, коли Каргат глянув на решті на годинник. А йому здавалося,—найбільше півгодини просидів він тут.

— Як пізно!—перелякано гукнув він, схоплюючись.—Коли хочете, можете боляче надрати мені вуха, що я так затримав вас.

Але від стола не відійшов. Йому зовсім не ходілося йти звідси. Він сподівався, що вона—ну, хоча б з елементарної ввічливості запросить його посидіти ще трохи. Адже так,

здається, всі гостинні люди роблять. Він неодмінно скористався б з цього... хоч і не знав толком, навіщо йому це.

Та Лара теж підвелася і простягла до нього руку.

— Я сама не помітила, що вже так пізно... Але тепер — на добраніч. На Саню я вже не чекатиму.

Захотілося образитися на неї за те, що вона вже прощається.

Придивившись же до неї уважніше, Каргат помітив, що на лице їй лягли тіні втоми, що очі їй зовсім сонні. Він і так занадто зловжив її гречністю, просидівши тут більше, як годину.

Стис їй руку й пішов до дверей.

— Постійте! — зупинила його Лара. — Ви ж забули взяти принесене.

— А хто вам сказав, я хочу його забрати? — оглянувся Каргат. — Адже подруги вашої, що на неї, так розраховував, ще й досі нема. Я переконаний, що прийде вона аж он яка голодна... А ми весь чай випили... Крім того, я хочу сподіватися, що завтра чи там позавтра — ну, коли вам буде це зручно, — ви знову запросите мене... на склянку чаю.

І, весело посміхнувшись, не чекаючи відповіді, вийшов.

Півхвилини Лара стояла проти зачинених дверей, пильно й серйозно дивлячись на них, ніби Каргат ще не все сказав їй — зараз повернеться й доскаже. І вона зрозуміє, чому він зробив таку багатозначну паузу перед останніми трьома своїми словами.

Збагнула, що робить дурницю і розсміялася сама з себе. Повернулася до столу. Але прибирати його ніяк не хотілося. Махнула рукою й почала роздягатися.

Заснула вона зараз же, скоро голова її торкнулася до подушки...

Мало того, що Саня, повернувшись за півгодини по цьому, із здивуванням побачила на столі гору смачної їжі, дві мокрі склянки й порожній чайник; глянувши на Лару, вона зовсім оторопіла: та широко посміхалася чомусь уві сні.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Третій гудок застав усіх лаборанток на місцях.

Але якщо вчора Каргат налякав їх так, що кожна з них уночі кілька разів прокидалася і не без страху — чи не проспала? — поглядала на годинник, а сьогодні приготувалися побачити його очі, що не моргають, і почути чіткий холодний голос, то, коли з'явився він, вони були до краю здивовані.

Поперше, з'явився він не сам, а разом з двома їхніми товаришками, і обом їх такий при цьому вигляд був, наче нічого надзвичайного не сталося...

Каргат відчував себе винуватим у тому, що вчора не дав Ларі своєчасно лягти, засидівшись за чаєм і розмовами. Тому, скоро сам прокинувся й одягся, зараз же підійшов до дверей її кімнати й постукав, щоб збудити її й її подругу. Стукотів, аж поки не почув спершу чийогось невдоволеного буркотання, а потім і Ларин голос, зовсім сонний, що подакував йому.

Вийшли вони разом утрюх, коли програв другий гудок. Перед тим випили по склянці чаю, що його сьогодні нагрів Каргат, і з'їли по бутерброду з учорашніх.

Ішли мовчки, бо ніяк не могли звільнитися від важкої сонноти. Та й ясний прохолодний ранок давався їм у знаки: холодок забирався під одяг і неприємно поколював тіла, за ніч звиклі до теплого ліжка.

Саня йшла, похнюпившись і нахмурившись. Каргат їй ніяк не подобався.

Поки вони вбиралися, Лара коротко розповіла їй про вчорашній вечір. Потім Каргат, зовні цілком щиро, по товариському, запропонував їм чай. І повадився так, наче вчорашнього дня не було; пробував жартувати, добродушно посміхався. Та надто глибоко зачепили її вчорашні події, щоб вона так ураз повірила йому. Це ж так ясно: черстві себелюбці — Каргат, безперечно до них належить — ніколи нічого так просто не роблять. А Лара має дев'ятнадцять років, гарненьке обличчя, великі очі, ніжну шкіру: цілком зрозуміло, чого він учора до неї пристав. І одяг у нього такий, наче він його, щодня язиком вилизує. Вона вчитала десь, що нечисті на руку люди завжди особливо дбають про свою зовнішність...

Подруге, Каргат, оглянувши лабораторію (всюди все сяяло чистотою й усі співробітніці були вже в халатах), раптом весело посміхнувся й цілком по товариському привітався з усіма.

Ні перше, ні друге ніяк не в'язалося з тим вражінням, яке залишив він по собі вчора. Він принаймні повинен був самовдоволено зиркнути на всіх: а що, мсвляв, таки примусив вас бути охайними?

— Ігнацію Карловичу, — гречно звернувся Каргат до Петушека, що рушив йому назустріч, — чи розподілили ви вже роботу на сьогодні?

— Ні... я... — не зовсім упевнено відповів той, не знаючи, як поставиться Каргат до того, що він іще нічого не зробив, побоюючись дістати за таку відповідь не зовсім гречне зауваження.

— От і гаразд, — несподівано задоволено мовив Каргат. — І, будь ласка, заждіть з цим ще кілька хвилин, найбільше чверть години. Ми спершу проведемо коротеньку нараду. Ви не заперечуєте, товаришки? — звернувся він до співробітниць.

Ті промовчали, бо не встигли ще стямитися від першого здивування.

— Отже, заперечень нема як говориться, — весело посміхнувся він. — Так я за підвалини.

Зник ненадовго за перегорожею, щоб скинути там пальто й назад повернутися в халаті. І, запросивши співробітниць присунутися поближче й сісти, почав:

— Вам, товаришки, треба буде сьогодні розділитися. Більша частина з вас робитиме, як й досі, тут, у контрольній лабораторії, а решта — в дослідній.

Саня трохи звикла до нового Каргата. Тому насмілилися перебити його:

— Ми так і робили.

— Нуда, — згодився той, — у кімнаті, що зветься дослідною лабораторією, сиділо чотири лаборантки, але робили вони на контроль. Вони, та й усі ви, я певний цього, і уяви не мають, що то є за дослідна робота... Від сьогодні стан міняється. Щоправда, штат дослідної лабораторії я збільшу, забравши одну з тих, хто має кваліфікацію хіміка-аналітика, але ця лабораторія матиме мало спільного з контрольною. Точніше кажучи, вона досліджуватиме не те, що завод уже зробив, а те, що робитиме він незабаром.

Він замовк на мить, щоб подивитися, яке вражіння справили його слова на слухачок і — чи можна сказати їм усе, про що думалося йому?

Але, якщо на обличчях у дівчат не було ворожості, яку б бачив він у кожному погляді вчора протягом цілого дня, зате була напорошеність. Вони не вірили ще, що він може говорити так просто. Вони не дуже прислухалися.

Усе ж таки рішив: починаючи працювати з ними, треба познайомити їх із своїми планами.

— Буду говорити цілком одверто, — сказав він далі. — Здається мені, що спершу нам, дослідникам, так би мовити, треба буде завоювати собі право на таку розкіш, як дослідження... Я на заводі тільки один день фактично, але в мене створилося вражіння, що тут дуже мало зроблено, щоб замінити допотопні засоби й методи виробництва на нові — досконаліші, продуктивніші, дешевші. Про реконструкцію заводу думають не на заводі, а в хімоб'єднанні. Ну, а хімоб'єднання далеко — аж у Харкові. І там завод знають, чого доброго, гірше, ніж його знаю вже я... Сублімаційний цех, наприклад, стоїть законсервований саме через те, що завод виявив недостатню ініціативу щодо його будування... Я не хотів би, але цей факт і деякі інші примушують мене думати, що на заводі є люди, які гадають, очевидно, що думати про майбутнє заводу — не їхня справа. Цим людям нам і доведеться насамперед доводити, що вони повинні про це думати, що вони повинні реагувати на наслідки, які дадуть наші дослідження. А що такі наслідки будуть, я ні крихти не маю сумніву.

Не зацікавленість, а насмішка й щось подібне до обурення з'явилося в дівчат на обличчях. Лара й Саня не були винятком.

Те, що говорив він, здавалося їм найменше суцільною нісенітницею. Він, звичайний завідувач лабораторій, хай учений-розучений, один день пробувши на заводі, відвідавши лише один цех і раз побувавши на технараді, сміє закидати Каринському й Русевичу, керівникам цього заводу, відсталість і відсутність ініціативи... Чи це просто повторення вчорашніх його вибриків лише в іншому вигляді й на іншій адресі?

Каргат розумів, що думають його слухачки. Вони належали до тих людей, що вважають за найкращий завод саме той, на якому роблять. Це не погано. Треба тільки розбудити в них бажання зробити цей завод ще кращим — найпередовішим серед усіх інших. Хай вони ображаються за свій завод. Образившись, почнуть шукати факти, які заперечували б його твердження... і побачать те, що вже побачив він.

— Протягом найближчих десяти років ми повинні надолганати й випередити найрозвиненіші капіталістичні країни. Ви знаєте, хто це сказав. Знаєте, які відповідальні завдання стоять перед кожним з нас. Але спробуйте чесно відповісти собі на питання: що зробили ви, щоб здійснити цю вимогу партії й її вождя, і чи зробили взагалі хоч щось?.. Так само скажіть, що зробив завод? Які нові речовини почав він випускати протягом останніх п'яти, десяти, п'ятнадцяти років? Який процес на ньому поліпшено? Що змінилося на ньому за весь час його існування?.. Боюсь, що на всі ці питання ви зможете відповісти мені одне слово: або ніякий, або нічого. Проте, спробуйте, подумайте.. Скільки знаю я, завод випускає тільки те, що й п'ятнадцять років тому випускав. І нічого більше. І країні нашої доводиться довозити цілу низку найпотрібніших речовин зза кордону. А там виробляють заводи, подібні до нашого. Це нормально?.. Усі процеси по цехах ідуть так, як і п'ятнадцять років тому. Тільки останніми днями один з інженерів спробував був повною мірою використати устаткування десятилітнього цеху. І тільки вчора досяг реальних наслідків. До того йому вставляли в колеса палки. Лабораторії нічого не зробили, щоб допомогти цій спробі... Отже, маємо перше конкретне завдання: поставити низку дослідів, які дали б змогу людям, що б'ються коло проблеми збільшення продукційності дистиляції, закріпити досягнені наслідки, дійти нових перемог. Треба, щоб далі оперували вони не навіпомацки, не з зав'язаними очима... Разом із тим, нам тепер же треба заходитися коло перевірки всіх технологічних процесів на заводі з метою вдосконалити їх. Треба подумати й про нові речовини... Одне слово, дослідна лабораторія наша повинна справді показати заводові

шляхи, що, йдучи ними, він залишить позад себе заводи капіталістичні...

Що це — демагогія, чи справжня програма роботи дослідної лабораторії?

От що хотіла знати Саня, а разом з нею й усі інші співпрацівниці.

Але демагоги не говорять так спокійно: вони завжди виголошують гучні промови. Каргат же поводився так, наче висловлював не щось нове й нечуване, а лише нагадував своїм слухачкам давно й добре відомі їм істини. А істини ці.. їх так просто не відкинеш, над ними помислити варт і треба.

З другого боку — як ставитися до його слів з усією потрібною серйозністю, коли йому передувала слава несерйозної людини, ніякого практика, фантазера?

Проте... якщо він фантазер, то вона, Саня, — зовсім не фантазерка. І їй слід піти на дослідну роботу, щоб на власні очі побачити, чи справді Каргат збирається робити на п'ятирічку, на соціалізм, чи просто демагогує й прожектерствує. Вона — комсомолка: вона зуміє це побачити.

— Я хотів би запровадити в дослідній лабораторії добровільний принцип роботи, — говорив далі Каргат. — Я хотів би, щоб ви подумали над тим, що я допіру говорив про зміст нашої роботи. І ті, хто вирішить, що справа варта того, щоб віддатися їй, скаже мені про це.. Але така добровільність, ясна річ, зобов'яже вас працювати по ударному, в буквальному розумінні цього слова. І працювати дисципліновано... Щодо дисципліни, то згодьтеся, будь ласка, що я знаю більше за вас, мені краще відомо, якими повинні бути хімічні лабораторії, як організувати й провадити в них роботу. Отже, я маю право командувати. Я не криловський кухар-грамотій, мій принцип, як ви вже знаєте: „слов не тратити по-пустому, где нужно власть употребить“... Я прошу зважити на це всіх вас, а надто тих, хто захоче робити в дослідній лабораторії, щоб потім не було непотрібних нарікань і дискусій.

Говорячи це, він добродушно посміхався. Але дівчатам це не здавалося жартом: надто добре пам'ятали вони вчорашню історію.

— І, нарешті, кілька слів про лабораторію контрольну... Але ці кілька слів зовсім не визначають, що робота контрольної далі буде такою, якою вона була досі. Оскільки довелося мені дізнатися, до сьогоднішнього дня ви робили приблизно так: Ігнатій Карлович давав вам надіслану з цеху пробу й говорив, що треба з нею зробити. Ви виявляли її складові — робили якісний і кількісний аналіз. І робили це майже механічно. Ви навіть не знали, чи відповідає склад і якість аналізованої вами речовини вимогам, що їх ставлять до неї споживачі. А споживачі — інші хімзаводи, і якість їхньої продукції в повній мірі визначається якістю нашої.

Вам важко, звичайно, дбати про поліпшення продукції всієї хіміпромисловості, коли ви не знаєте точно визначених стандартів нашої продукції... Починаючи з сьогоднішнього дня, Ігнацій Карлович — певний, ви, Ігнацію Карловичу, не заперечуватимете проти цього — не триматиме ці стандарти у себе, а знайомитиме вас із ними, даючи те чи інше з'ясування. Ви ці стандарти занотовуватимете собі, щоб не доводилося нагадувати їх вам щоразу. І якщо ваш аналіз розбігатиметься з даними стандарту, ви повинні ще й знати, чому так сталося. Повинні знати, в якому цеху стався брак, де саме припустилися помилки, в чому саме ця помилка, як виправити її. Вивчіть, будь ласка, хід виробництва на заводі, якщо досі ви цього ще не зробили, опануйте хімію вугілля. Тоді ви будете не тільки дисципліновані, а й твердо знатимете, як саме має робити завод, сигналізуватимете кожну хибу на ньому, даватимете вказівки цехам, що треба робити, щоб випускати доброякісний продукт. Лише тоді ви матимете цілковите право на звання працівників кваліфікованих і свідомих і своїх особистих завдань, і завдань цілого заводу, а через них і завдань усієї хіміпромисловості, і завдань усього нашого народного господарства... Як бачите, завдання високі... і не дуже легкі. Гасло „П'ятірічку за чотири роки“ — виголосити дуже легко. Виконати його — важче. Щоб виконати його, кожному з нас треба знати, що робити, треба вміти працювати, треба все своє вміння віддавати на досягнення поставленої мети.

Якщо дехто з лаборанток слухав Каргатові висловлювання про роботу дослідної лабораторії досить байдуже, то тепер їм усім лица стали уважні. Дослідна робота обходила тільки ту п'ятірку, що має стати до неї. Хай вони й думають про неї.

Останні слова його зачепали всіх, ворухнули те, з чим кожна з них прийшла на завод: бажання набути високої кваліфікації...

Про себе можна думати одверто: досі вони не мали можливості здійснити це бажання... і не дуже шукали її. Тепер Каргат накреслював перед ними шлях до кваліфікації, і не абиякої. Щоправда, шлях цей таки важкуватий: це ж так зрозуміло — заздрити трохи гоголівському чародієві, який тільки пельку роззявляв, а вареники самі йому туди стрибали, та ще й у сметану спершу вмочившись. Але бачили дівчата, що Каргатом показаний шлях — єдино правильний. Так, вони будь-що повинні знати завод, хімію, повинні вміти ретельно й сумлінно працювати.

От тільки — як іти цим шляхом?.. Чому Каргат про це нічого не говорить?..

Але Каргат сказав:

— Розумію, у вас виникає справедливе питання: як, працюючи вісім годин у лабораторії, опанувати хімію й вив-

чати виробничий процес на заводі?.. Зробимо так. Кожне дрібне питання, що виникатиме вам у процесі роботи, будемо розв'язувати ми — я або Ігнацій Карлович — тут таки, на місці. Коли ж виникатимуть складні питання, що матимуть загальний інтерес, ми один день на п'ятиденку закінчуватимемо роботу на годину-півтори раніше, і час цей приділятимемо докладному розбиранню цього питання... Щодо практичних методів роботи, то наш інструктаж — мій і Ігнація Карловича — зводитиметься не до розказування, а до показування. Так, Ігнаціє Карловичу, вам доведеться трохи змінити свою методику... Як ми вивчатимемо заводські процеси? Про конкретні форми цього вивчення говорити трохи зарано. На мою думку всякий аналіз, що розбігатиметься з стандартом, визначатиме свої форми. Крім того, я зовсім ще не знаю заводу... Отже про це потім...

Каргат перевів подих і закінчив:

— Ну от — я все сказав... Коли хто з вас не зрозумів чого, питаєте. Коли хто з вас хоче висловитися, я слухаю... І прошу обізватися тих, хто думає робити в дослідній лабораторії.

Відразу ніхто не обізвався. Дівчата сиділи мовчки, поглядаючи одна на одну, щоб дізнатися, що думають про почуте інші: поглядали на Петушека, який байдуже сидів трохи осторонь, і лице йому було таке, ніби ніщо його тут ні крихти не зачепало.

Каргат стояв терпляче перед ними, спостерігаючи їх усмішливим сонним поглядом. Він не виспався сьогодні...

Тому дівчата мовчали, що відповідь на його слова могла бути єдина. А коли так, чи варт про неї говорити?.. От тільки — якби вчорашній сказ зовсім облишив його й далі, він був би такий, яким сьогодні вони його зустріли... З сьогоднішнім Каргатом робити, здається, можна. А надто, якщо виконає він усі дані допіру обіцянки. Він знає, чого хоче. Отже, і вони точно знатимуть, що їм треба, як справді робити для того, щоб і вони самі, і завод стали передовими — і не тільки в Радянському союзі.

Звичайно, вчорашнього йому ніхто не забув. Але він не згадує про це, і вони не згадують йому це сьогодні. Вони зуміють поквитатися з ним за вчора, якщо буде потрібно. Тепер же — не до особистих поррахунків. Тепер треба всім їм заходжуватися коло організації справжньої роботи — не такої, яка була досі. Треба якнайшвидше переконатися, що Каргат уміє не тільки красно говорити...

Саня перша звелася з свого стільця й досить гостро мовила своїм подругам:

— Ну, сидіти отак і думати — не діло. Все ясно. Треба робити... Я, наприклад, не відмовилася б працювати в дослідній. За нею підвелися і інші лаборантки.

— Правильно, все ясно...

Одна з співробітниць усе ж таки спитала:

— Як я зрозуміла, товаришу Каргат, ви зобов'язалися бути не тільки завідувачем, а й учителем нашим?

— Так, — potwierдив Каргат. — Вам хіба це не подобається?

— Навпаки, дуже подобається, — запевнила його співробітниця й, трохи зніяковівши, додала: — ми так мало знаємо...

Підвівся й Петушек. З обличчям чужої людини підійшов до столика, де стояли надіслані з цехів проби. Лаборантки зрозуміли цей сигнал: розійшлися по своїх місцях.

Каргат кивнув і випростався. Вчора говоривши Каринському, що незабаром заприятелює з співробітницями лабораторій, він знав, що сьогодні вони не дивитимуться на нього, мов на ворога. Так, у лабораторіях робитимуть дружно й з захватом.

Про дружну майбутню роботу можна було б сказати й дівчатам. Але він не любив дешевих зайвих слів.

Продовження буде